

ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

ΟΜΑΔΑ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Συντονίστρια: Δρ. Φωτεινή Κομσέλη

Συγγραφέας: Δρ. Χαράλαμπος Χρυσομαλλίδης

Εμπειρογνώμονας: Ζήσης Σιδέρης

ΚΣΤ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

ΑΘΗΝΑ 2020

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή στη Μελέτη του Διεθνούς Οικονομικού Συστήματος και Θεωρητικές Προσεγγίσεις για τις Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις	2
1.1. Συζήτηση περί της ανάγκης εξέτασης των διεθνών οικονομικών σχέσεων μέσα από μια προσέγγιση Πολιτικής Οικονομίας	2
1.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις για τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις	4
1.2.1 Οικονομικός φιλελευθερισμός	4
1.2.2 Οικονομικός εθνικισμός-ρεαλισμός	5
1.2.3 Μαρξισμός - ιστορικός δομισμός – θεωρίες εξάρτησης	7
1.3 Σύντομη επισκόπηση βασικών σημείων της θεωρίας οικονομικής ολοκλήρωσης	8
2. Εισαγωγή στη Διεθνή Οικονομική και η οικονομική διάσταση στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης	11
2.1 Εισαγωγή στη Διεθνή Οικονομική	11
2.1.1 Κλασικές θεωρίες διεθνούς εμπορίου	11
2.1.2 Σύγχρονες θεωρίες διεθνούς εμπορίου	13
2.1.3 Μέσα εμπορικής πολιτικής	15
2.2 Ο οικονομικός παράγοντας στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης	16
3. Θεσμοί του διεθνούς οικονομικού συστήματος – Διεθνές νομισματικό σύστημα ..	19
3.1 Διεθνές νομισματικό σύστημα	19
3.1.1 Ιστορική αναδρομή	19
3.1.2 Μπρέτον Γουντς	20
3.2 Θεσμοί του διεθνούς οικονομικού συστήματος	22
3.2.1 Διεθνές Νομισματικό Ταμείο	22
3.2.2 Παγκόσμια Τράπεζα	24
3.2.3 Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης	24
4. Διεθνές εμπορικές σχέσεις	27
4.1 Μια σύγχρονη, εμπειρική οικονομική ανάλυση για το εμπόριο	27
4.2 Ιστορική αναδρομή του διεθνούς εμπορικού συστήματος – GATT και ΠΟΕ ..	28
5. Χρηματοοικονομικό σύστημα – Πολυεθνικές επιχειρήσεις – Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και το Κράτος	32
5.1 Η πορεία και εξέλιξη του χρηματοοικονομικού συστήματος	32
5.2 Η δραστηριότητα των πολυεθνικών επιχειρήσεων	33
5.3 Παγκόσμια πολιτική οικονομία, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και ο ρόλος του Κράτους σήμερα	36
Βιβλιογραφία	37

1. Εισαγωγή στη Μελέτη του Διεθνούς Οικονομικού Συστήματος και Θεωρητικές Προσεγγίσεις για τις Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις

1.1. Συζήτηση περί της ανάγκης εξέτασης των διεθνών οικονομικών σχέσεων μέσα από μια προσέγγιση Πολιτικής Οικονομίας

Για την εξέταση των διεθνών οικονομικών σχέσεων και στο πλαίσιο μιας συναφούς με το θέμα ανάλυσης πολιτικής οικονομίας, τα Οικονομικά και η Οικονομική Επιστήμη είναι προτιμότερο να παρουσιάζεται με όρους κοινωνικής και όχι φυσικής επιστήμης. Υπό αυτό το πρίσμα, η αγορά και οι μηχανισμοί της δεν αποτελούν φυσικό φαινόμενο, αλλά τμήμα ενός θεσμικού σχηματισμού επί του οποίου επιδρούν πολιτικά και κοινωνικά φαινόμενα, καθώς και εξελίξεις.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο όρος Πολιτική Οικονομία υπονοεί την αναπόσπαστη σχέση μεταξύ πολιτικής και οικονομίας, με αποτέλεσμα αντικείμενο του συγκεκριμένου εγχειριδίου και σημειώσεων να είναι ουσιαστικά η εξέταση της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας. Έτσι, εξετάζεται η ανάδειξη της επίδρασης των οικονομικών φαινομένων στις διεθνείς σχέσεις, πέρα από την κλασική αναγνώριση των διεθνών σχέσεων ως πεδίο «υψηλής πολιτικής». Εξάλλου, χαρακτηριστικά τέτοια παραδείγματα αποτελούν το σχέδιο Μαρσαλ, η γέννηση της ΕΟΚ, καθώς και οργανισμών όπως ο πρόδρομος το ΟΟΣΑ, αλλά και φαινόμενα, όπως ο οικονομικός ιμπεριαλισμός.

Ενδιαφέρον έχει μάλιστα, ότι η σημασία των οικονομικών δεν ήταν πάντα δεδομένη κατά τη μελέτη των διεθνών σχέσεων, με τη μετατόπιση και προς την έννοια της πολιτικής οικονομίας να σημειώνεται πρακτικά από τη δεκαετία του '90 και μετά, καθώς πιο πριν, λόγω του Ψυχρού πολέμου, το ενδιαφέρον της ανάλυσης ήταν επικεντρωμένο μονομερώς στην παραδοσιακά εννοούμενη «υψηλή πολιτική», με βάση την ηγεμονία των ΗΠΑ στον δυτικό κόσμο.

Για λόγους απλούστευσης και σχηματικής ανάλυσης, οι οικονομολόγοι κατανοούν τον κόσμο και τα φαινόμενα που μελετούν μέσα από τη δράση των ατόμων που μπορεί να είναι είτε καταναλωτές, είτε παραγωγοί που όμως σε κάθε περίπτωση είναι ορθολογικοί δρώντες, καθώς καθορίζουν τις αποφάσεις τους με βάση τη σύγκριση και ανάλυση κόστους-όφελος, επιδιώκοντας τη μεγιστοποίηση του συμφέροντός τους, ενώ στην ακραία αντίστοιχη ατομικιστική προσέγγιση, οι εταιρείες, τα κράτη κ.λπ. δεν είναι τίποτα παραπάνω, παρά συναθροίσεις ατόμων. Υπό αυτή τη στενή θεώρηση των Οικονομικών, οι οικονομολόγοι δεν αποδίδουν σημασία στους θεσμούς, όμως αυτό δεν ισχύει για όσους ακολουθούν περισσότερο μια προσέγγιση Πολιτικής Οικονομίας, καθώς μελετούν τους διεθνείς θεσμούς και τα διεθνή καθεστώτα, από τη στιγμή που και αυτά επιδρούν επί της διανομής των πόρων, ανάλογα με την αρχιτεκτονική τους, τη λειτουργία και τους μηχανισμούς τους, την ίδια στιγμή που τα κράτη -κυρίως τα ισχυρά- προσπαθούν να έχουν όσο γίνεται μεγαλύτερη πρόσβαση και έλεγχο στους διεθνείς θεσμούς, οργανισμούς κ.λπ. για να προάγουν τα δικά τους συμφέροντα (οικονομικά, πολιτικά, κ.α.). Άρα, οι κόσμοι της πολιτικής και της

οικονομίας, παρότι ξεχωριστοί, αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται σαφέστατα ο ένας από τον άλλο. Με άλλα λόγια, στόχος μιας ανάλυσης Πολιτικής Οικονομίας, όπως αυτή που θα εφαρμοστεί για τους σκοπούς του μαθήματος «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Οικονομικό και Εμπορικό Σύστημα» είναι να καταστεί ενδογενής μεταβλητή για την οικονομική ανάλυση μια ή περισσότεροι παράμετροι που υπό άλλες συνθήκες ήταν εξωγενείς, λαμβάνοντας υπόψη στοιχεία και από άλλες κοινωνικές επιστήμες, κατεξοχήν, την Πολιτική Επιστήμη, προκειμένου να ακολουθηθεί μια διεπιστημονική προσέγγιση. Υπό αυτή την έννοια, μια κλασική θεώρηση της λεγόμενης «Νέας Πολιτικής Οικονομίας» καταλήγει στην εξέταση της εθνικής πολιτικής, θεωρώντας την περίπου εξ ορισμού αποτέλεσμα της δράσης ομάδων ιδιωτικών συμφερόντων να χρησιμοποιήσουν δημόσια μέσα για να προωθήσουν τα συμφέροντά τους και λιγότερο για ανιδιοτελείς σκοπούς. Έτσι η οικονομική πολιτική είναι αποτέλεσμα της διανεμητικής πολιτικής και του ανταγωνισμού μεταξύ ισχυρών ομάδων για ίδιο όφελος, και άρα με τη σειρά της και η εμπορική πολιτική είναι σε θέση, θεωρητικά, να προστατεύει συγκεκριμένες κατηγορίες πληθυσμού-επαγγελματιών (προσοδοθηρία), έναντι της προάσπισης του γενικότερου συμφέροντος.

Σύμφωνα με τη θεωρία, στο συγκεκριμένο, αλλά και ευρύτερο πεδίο των διεθνών οικονομικών σχέσεων, τα κράτη από την άλλη έχουν κάθε λόγο να υιοθετούν μέτρα που διαφυλάσσουν τα συμφέροντά τους, την ισχύ και την ασφάλειά τους, χειραγωγώντας αντίστοιχα τις δυνάμεις της αγοράς, όπου μπορούν. Όταν όμως αυτό καθίσταται δύσκολο, τότε έχουν κάθε λόγο να συνασπίζονται για να αντιμετωπίσουν μαζί (από κοινού) τα κοινά προβλήματα. Τέτοιες περιπτώσεις σημειώνονται, όταν οι δυνάμεις της αγοράς γενικά ξεπερνούν τα σύνορα, τα εθνικά κράτη όμως και οι κυβερνήσεις είναι πιθανό να επιδιώκουν να περιορίσουν την ελευθερία των οικονομικών δραστηριοτήτων για την εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων ή και συγκεκριμένων ομάδων πίεσης από τον πληθυσμό, σύμφωνα με τη λογική της προσοδοθηρίας που αναφέρθηκε παραπάνω. Από την άλλη πλευρά, το εμπόριο, οι επενδύσεις και εν γένει η λειτουργία των αγορών είναι πολύ πιθανό να οδηγούν σε αλληλεξαρτήσεις, όπου συνήθως ο ισχυρότερος έχει το πλεονέκτημα και ο πιο αδύναμος υφίσταται την εκμετάλλευση. Σε αυτό το πλαίσιο, αρκετά διαδεδομένη είναι η έννοια της «αλληλεξάρτησης της τρωτότητας», σύμφωνα με την οποία, τα κράτη έχουν συμφέρον να μειώσουν την εξάρτησή τους από άλλα (πχ μέσω άσκησης πολιτικών για το εμπόριο, βιομηχανική πολιτική κ.λπ.) ή να αυξήσουν την εξάρτηση των άλλων από τα ίδια (πχ μέσω ξένης βοήθειας, εκχώρηση εμπορικών δικαιωμάτων κ.λπ.) (Cohn, 2009).

Ιδιαίτερη αξία, σε αυτό το πλαίσιο, προσπάθειας ανάλυσης της διεθνούς οικονομικής αλληλεπίδρασης, καταλαμβάνει η θεώρηση των διεθνών καθεστώτων, σύμφωνα με την οποία μια φιλελεύθερη τάξη πραγμάτων μπορεί να πετύχει μόνο αν το διεθνές σύστημα δεν είναι άναρχο, αλλά αντίθετα υπάρχει ένα διεθνές καθεστώς ή ένας ηγέτης. Εμπειρικά, σήμερα τα πιο σημαντικά μέσα διατήρησης του υφιστάμενου διεθνούς οικονομικού καθεστώτος αποτελούν οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί και θεσμοί που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο του Μπρετον Γουντς και οι οποίοι θα αναλυθούν διεξοδικότερα σε επόμενες ενότητες του παρόντος εγχειριδίου. Σε αυτό το σημείο, έχει αξία να αναφερθεί, πάντως ότι τα διεθνή οικονομικά καθεστώτα αποσκοπούν στη μείωση της αβεβαιότητας, στην αύξηση της εμπιστοσύνης, στη μείωση του κόστους συναλλαγής, στην αποσόβηση των αποτυχιών της αγοράς κ.α., την ίδια στιγμή που η παρέμβασή τους είναι κρίσιμη για να θεραπευτούν τεχνικά θέματα της διεθνούς οικονομικής οργάνωσης, όπως η εξασφάλιση ρευστότητας και η βελτίωση της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας της διεθνούς συνεργασίας, στην προσπάθεια επίλυσης κοινών προβλημάτων.

1.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις για τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις

1.2.1 Οικονομικός φιλελευθερισμός

Για τον οικονομικό φιλελευθερισμό, οι κοινωνικοί νόμοι που διέπουν και τη λειτουργία της οικονομίας εφαρμόζονται περίπου όπως και οι φυσικοί νόμοι, και στην περίπτωση των Οικονομίας ένας αντικειμενικός κοινωνικός νόμος είναι ο νόμος προσφοράς-ζήτησης. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, όπως είναι παράλογο να αγνοήσει κανείς τους νόμους της φυσικής στην κατασκευή μιας γέφυρας, έτσι δεν θα πρέπει να αγνοεί και τους νόμους των οικονομικών για τον πλούτο, προκειμένου να μην καταλήξει στη φτώχεια. Για τον οικονομικό φιλελευθερισμό, η έμφαση είναι σαφής, ότι αποδίδεται στο άτομο και τον ατομικισμό, την ίδια στιγμή που υπάρχει έντονος σκεπτικισμός έναντι του κρατικού ελέγχου και της δραστηριότητας και παρέμβασης του κράτους στην οικονομία, ενώ σε αυτό το πλαίσιο προκρίνεται έντονα και ο διαχωρισμός της οικονομίας από την πολιτική.

Όσον αφορά το διεθνές εμπόριο, βασική θεώρηση των φιλελεύθερων είναι ότι αυτό αποτελεί παίγνιο θετικού αθροίσματος και γίνεται αντιληπτό μέσα από αυτό το πρίσμα, ενώ ταυτόχρονα οι εμπορικές σχέσεις συμβάλλουν στην παγκόσμια ειρήνη. Ιστορικά, η επικράτηση του οικονομικού φιλελευθερισμού στα μέσα του 19ου αιώνα οφείλεται στην προσπάθεια της Μεγ.Βρετανίας να τον επιβάλει διά του ανοίγματος του εμπορίου, ενώ η εύρυθμη λειτουργία του κανόνα του χρυσού -για τον οποίο θα γίνει λόγος σε επόμενη ενότητα- συνέβαλε προς αυτή την κατεύθυνση. Μετά τον Α'ΠΠ υπήρξε έντονη ανάγκη ανόρθωσης των οικονομιών, οπότε εγκαταλείφθηκαν οι αρχές του ελεύθερου εμπορίου, ενώ αντίστοιχα μετά τον Β'ΠΠ, οι ΗΠΑ πρέσβευαν την ανοιχτότητα των αγορών, αν και πλέον η Μ. Βρετανία τασσόταν υπέρ των κρατικών συναλλαγών σε ορισμένα αγαθά και την ύπαρξη διεθνών καρτελ σε «αναγκαία» βιομηχανικά προϊόντα. Ο οικονομικός φιλελευθερισμός στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις εντοπίζεται έντονα μετά τη δεκαετία του '80 και την επικράτηση της «νέας δεξιάς» στις ΗΠΑ, και τη Μ. Βρετανία, με την εμφάνιση του ρεύματος του «νεοφιλελευθερισμού», οπότε και σημειώθηκε απορρύθμιση πολλών οικονομικών δραστηριοτήτων, κυρίως ως προς την κίνηση κεφαλαίων και επικράτηση του μοντέλου της διαχείρισης της διεθνούς αγοράς μέσα από διεθνείς οργανισμούς και πολυμερείς συμφωνίες (Cohn, 2009).

Σε αυτή τη βάση, ορισμένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του οικονομικού φιλελευθερισμού είναι τα ακόλουθα:

- ο πλούτος συνίσταται στη βιομηχανική παραγωγή και όχι στα πολύτιμα μέταλλα, άρα ο πλούτος δεν είναι πεπερασμένος, και οι διεθνείς συναλλαγές οδηγούν σε παίγνιο θετικού αθροίσματος
- το ατομικό συμφέρον παίζει κεντρικό ρόλο στη λειτουργία της αγοράς και της οικονομίας - η αχαλίνωτη επιδίωξη του οικονομικού ατομικού συμφέροντος οδηγεί στην πιο αποδοτική κατανομή των πόρων της κοινωνίας, συνολικά
- κράτος νυχτοφύλακας που κάνει τα ελάχιστα δυνατά

- έμφαση στη μέγιστη ελευθερία και την ειρήνη, η οποία επιτυγχάνεται από την «αρμονία των συμφερόντων» (αν και η ειρήνη δεν επιτυγχάνεται με ντετερμινιστικό τρόπο)
- η διεθνής συνεργασία προσομοιάζει στο δίλημμα του φυλακισμένου, όπου τελικά έναντι της εξαπάτησης του άλλου για την μεγιστοποίηση των αποτελεσμάτων, η καλύτερη πρακτική είναι αυτή της συνεργασίας
- η ύπαρξη διεθνών οργανισμών ή μιας χώρας-ηγέτη εξασφαλίζουν την αποτροπή ύπαρξης τζαμπατζή και υποχρεώνουν για την τήρηση των κανόνων από όλους.
- μέσω των διεθνών οργανισμών τα κράτη έρχονται πιο κοντά, άρα μειώνεται ακόμα περισσότερο η πιθανότητα να εξαπατήσουν, διότι τα άλλα συνεργαζόμενα μέρη θα έχουν τη δυνατότητα να προχωρήσουν σε αντίποινα (Economides και Wilson, 2007).

Πρακτικά, πάντως, σημειώνονται διαφορές μεταξύ θεωρίας και πράξης, αφού ακόμα και τα κράτη που είναι υπέρμαχοι του ελεύθερου εμπορίου, παρεμβαίνουν ώστε να εξυπηρετούν τα συμφέροντά τους. Συγκεκριμένα, λόγοι για τις εξαιρέσεις από κανόνα ελεύθερου εμπορίου συναντώνται στις περιπτώσεις της υποστήριξης της λεγόμενης «νηπιακής βιομηχανίας», αντίστοιχα των «γέρικων βιομηχανιών», των βιομηχανίες στρατηγικού ενδιαφέροντος κ.λπ., ενώ σε αυτή τη βάση τα κράτη ασκούν δημόσια πολιτική για να καθιστούν πιο ανταγωνιστικές τις οικονομίες τους, καθώς πλέον τα συγκριτικά πλεονεκτήματα δεν οφείλονται σε φυσικά προσόντα μιας χώρας, αλλά δημιουργούνται, πχ με την ενίσχυση της βιομηχανίας, της τεχνολογίας, των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, της επιχειρηματικότητας, του ευνοϊκού περιβάλλοντος για τις επιχειρήσεις κ.ο.κ. Άρα και έτσι ο απόλυτα καθαρός οικονομικός φιλελευθερισμός δεν υφίσταται. Από την άλλη, πράγματι το εμπόριο αυξάνει τη συνεργασία και την επικοινωνία, άρα απομακρύνει τους κινδύνους των συρράξεων, όπως και το γεγονός ότι αυξάνει την ευμάρεια των κρατών. Με αυτό τον τρόπο, εξασφαλίζεται η σταθερότητα, η μη αμφισβήτηση του status quo, αλλά και η πρόσβαση σε ζωτικής σημασίας αγαθά, αν και κατά το παρελθόν έχει σημειωθεί το φαινόμενο τα φιλελεύθερα κράτη να παρεμβαίνουν πολιτικά ή και στρατιωτικά σε άλλες χώρες για την εξασφάλιση των συμφερόντων των πολυεθνικών τους (Gilpin, 2003)

Πρβλ. αποσπάσματα από Economides-Wilson (κεφ.2, σελ. 42-65)

1.2.2 Οικονομικός εθνικισμός-ρεαλισμός

Οι όροι οικονομικός εθνικισμός, меркантиλισμός και νέο-μερκαντιλισμός δεν είναι απαραίτητα ταυτόσημοι, αλλά σχετικά συγγενείς μεταξύ τους, και για αυτό βασικά τους στοιχεία θα παρουσιαστούν στην παρούσα υποενότητα. Ιστορικά, η περίοδος από τον 16ο αιώνα ως τα τέλη του 18ου αιώνα είναι γνωστή ως περίοδος μερκαντιλισμού, ενώ αντίστοιχα η περίοδος του μεσοπολέμου είναι γνωστή ως περίοδος του οικονομικού εθνικισμού, και η περίοδος μετά την επικράτηση του εμποδωμένου φιλελευθερισμού (μετά τον Β' ΠΠ και ως αρχές '70) και πριν την περίοδο της παγκοσμιοποίησης (αρχές '90 και μετά) χαρακτηρίζεται ως νέο-μερκαντιλιστική, λόγω των νέων μέσων παρέμβασης των κρατών στο εμπόριο (μη δασμολογικά μέτρα).

Για τον ρεαλισμό, το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και το κράτος είναι η υπέρτατη συλλογική οντότητα, η οποία στις διεθνείς σχέσεις επιδιώκει το συμφέρον της, κυρίως διά της επιδίωξης της εξασφάλισης ή και ενίσχυσης της ισχύος και της ασφάλειας, ενώ οι μη κρατικοί δρώντες (σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο) λειτουργούν εντός του πλαισίου που ορίζεται σαφώς από τις κρατικές πολιτικές¹. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο της προσέγγισης του ρεαλισμού που τη διαφοροποιεί σημαντικά από εκείνη του οικονομικού φιλελευθερισμού είναι, ότι ενώ οι φιλελεύθεροι υποστηρίζουν ότι όλοι έχουν οφέλη από συνεργασία, δίνοντας έμφαση στα απόλυτα μεγέθη, οι ρεαλιστές επικεντρώνονται στα σχετικά οφέλη, άρα στη σύγκριση μεταξύ της ωφέλειας που έχει ο ισχυρός έναντι της αντίστοιχης που έχει ο λιγότερο ισχυρός και με τη βασική παραδοχή ότι τα κράτη αποτελούν ορθολογικούς δρώντες, καθώς επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση των ωφελιών τους και ταυτόχρονα την ελαχιστοποίηση του κόστους που θα επωμιστούν. Σε αυτή τη βάση, οι ρεαλιστές αμφιβάλλουν, επίσης, για τη σημασία και την ύπαρξη του συγκριτικού πλεονεκτήματος, αφού αυτό παρέχει μόνο βραχυπρόθεσμα οφέλη, σε μια προσέγγιση που μπορεί να θεωρηθεί πιο κοντά στη θεωρία του στρατηγικού εμπορίου που αποσκοπεί στην επίτευξη ενός συγκριτικού πλεονεκτήματος, μάλλον εναλλακτικού τύπου, μέσα από τη βιομηχανική στόχευση και την άσκηση της κατάλληλης δημόσιας πολιτικής που θα καλλιεργήσει τις συνθήκες για την επίτευξή του². (Cohn, 2009). Επίσης, για τον ρεαλισμό, κυρίαρχο είναι το λεγόμενο «δίλημμα της ασφάλειας», αφού οι ενέργειες ενός κράτους για να αυξήσει την ασφάλειά του, αυξάνει δυνητικά και την ανασφάλεια των υπόλοιπων · μια παραδοχή άμεσα συνδεδεμένη με την αντίληψη ότι τελικά οι διεθνείς σχέσεις αποτελούν ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος. Αντίστοιχα, όσον αφορά τους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς, ενώ για τους φιλελεύθερους, θεσμοί, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου είναι πολιτικά ουδέτεροι οργανισμοί, για τους ρεαλιστές τα πιο ισχυρά κράτη είναι αυτά που διαμορφώνουν τους κανόνες του παιχνιδιού (Gilpin, 2003).

Μεταπολεμικά οι ρεαλιστές δέχονταν την παρέμβαση του κράτους για στρατιωτικά και αμυντικά ζητήματα, όμως στην οικονομία η παρέμβαση θα έπρεπε να είναι περιορισμένη, ενώ σύμφωνα με τους ρεαλιστές, τόσο οι φιλελεύθεροι, όσο και οι μαρξιστές αποδίδουν μάλλον υπερβολική βαρύτητα στην οικονομία, αν και για τους ίδιους η κατανομή της ισχύος μεταξύ των κρατών αποτελεί καθοριστικό παράγοντα των διεθνών οικονομικών σχέσεων. Εμπειρικά, η υποχώρηση του Ψυχρού Πολέμου και η αυξανόμενη αποδιοργάνωση της παγκόσμιας οικονομίας οδήγησαν στην επανεμφάνιση του ρεαλισμού, ενώ οι νεότεροι ρεαλιστές χαρακτηρίζονται ως θιασώτες μιας θεώρησης υπέρ της ηγεμονικής σταθερότητας.

Όσον αφορά τον μερκαντισμό, ιστορικά, σύμφωνα με την κλασική του έκφραση, η ρύθμιση της οικονομικής δραστηριότητας από το κράτος είναι απαραίτητη, καθώς γίνεται σταδιακά η μετάβαση από την πολυδιάσπαση λόγω φεουδαρχίας στη σταδιακή επικράτηση ενός ηγεμόνα που εκφράζει την πρώιμη κρατική οντότητα, επιτυγχάνοντας έτσι τη σταδιακή μετάβαση στο

¹ Υπό αυτό το πρίσμα, εξάλλου, η παγκοσμιοποίηση αποτελεί για τους ρεαλιστές ένα φαινόμενο που συμβαίνει επειδή τα κράτη το επιτρέπουν, αν και άμεση κριτική ως προς αυτό ασκείται για το εάν όντως είναι απόλυτα καθοριστικός ο ρόλος του κράτους σήμερα, καθώς μια τέτοια προσέγγιση υποβαθμίζει ουσιαστικά τη δράση άλλων οικονομικών δρώντων, όπως είναι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις.

² Σε όρους δανεισμένους από το γνωστό παράδειγμα του Ricardo για το συγκριτικό πλεονέκτημα, ακόμα και αν η Πορτογαλία ειδικευθεί στο κρασί και η Μ. Βρετανία στην υφαντουργία, τα οφέλη για την πρώτη θα είναι μόνο βραχυπρόθεσμα, αφού θα κέρδιζε περισσότερα αν επένδυε τελικά στην υφαντουργία του 18ου αιώνα που θα της επέτρεπε τότε να γίνει μακροπρόθεσμα ανταγωνιστικότερη.

σύγχρονο Κράτος, το οποίο στηρίζεται στην ανάγκη για «γεμάτο θησαυροφυλάκιο», στην προσπάθεια αύξησης της πολιτικής ισχύος και μέσα από τη δυνατότητα πραγματοποίησης πολέμων. Προφανώς, βασικό στοιχείο της ανάλυσης αυτής είναι, ότι ο πλούτος είναι πεπερασμένος, άρα όλες οι διεθνείς οικονομικές σχέσεις αποτελούν «παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος», ενώ και οι σύγχρονοι μερκαντιστές συνεχίζουν να πιστεύουν σε αυτή τη σχέση, υποκαθιστώντας όμως τη σημασία των πολύτιμων μετάλλων, όπως ο χρυσός με την ύπαρξη ισχυρής βιομηχανίας, η οποία θα βοηθήσει να εξασφαλιστεί η ευρωστία της χώρας άρα και η ασφάλειά της, μια προσέγγιση που ο Gilpin (2003) αποδίδει με την έννοια του «καλοπροαίρετου μερκαντισμού-προστατευτισμού».

Η σχετικά συγγενής έννοια του οικονομικού εθνικισμού εμφανίστηκε ως δόγμα στις αρχές του 19ου αιώνα, εν μέρει ως αποτέλεσμα του πολιτικού εθνικισμού -σύμφωνα με τον οποίο τα έθνη υπάρχουν αντικειμενικά και έχουν το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού, σύμφωνα με όσα πρόσβευε η Γαλλική Επανάσταση- αλλά και ως αντίδραση στον οικονομικό φιλελευθερισμό, με κυριότερους θεωρητικούς εκφραστές τους Johann Fichte και Friedrich List. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η οικονομική θέση ενός έθνους επιβάλλεται από το ευρύτερο πολιτικό περιβάλλον, με την έννοια ότι σε ένα ανταγωνιστικό, εχθρικό περιβάλλον μεταξύ κρατών, ένα φιλόδοξο κράτος, όπως η Γερμανία του 19ου αιώνα πρέπει να ακολουθήσει μια επιθετική οικονομική εξωτερική πολιτική για την επέκταση και διασφάλιση των συμφερόντων της. Αντίστοιχα, αναλυτές που υποστηρίζουν τον οικονομικό εθνικισμό αναφέρουν ότι «το ελεύθερο εμπόριο αποτελεί μια φανταστική κατάσταση που δεν υπήρξε ποτέ» ή περιγράφουν το ελεύθερο εμπόριο ως το δόγμα του οικονομικά ισχυρότερου, αφού τα κράτη με οικονομική ισχύ ήταν σε θέση να επωφεληθούν κυρίως από αυτό. Όπως συμβαίνει με τους μερκαντιστές και τους ρεαλιστές, για τους υπέρμαχους του οικονομικού εθνικισμού η υποστήριξη τομέων στρατηγικής σημασίας έχει επίσης σημασία, άρα είναι απολύτως κρίσιμη η εξασφάλιση μιας ελάχιστης στρατηγικής αυτάρκειας, όπως ακριβώς αναφέρει και η ανάλυση του λεγόμενου «καλοπροαίρετου μερκαντισμού» -όπως προαναφέρθηκε-, όπου τα κράτη προσπαθούν να προστατέψουν τις οικονομίες τους από τον ξένο ανταγωνισμό για να διατηρήσουν υψηλά ποσοστά απασχόλησης και οικονομική και κοινωνική σταθερότητα (Economides και Wilson, 2007).

Πρβλ. αποσπάσματα από Economides-Wilson (κεφ.3, σελ. 65-83) + Cohn (κεφ. 3, σελ. 103-130)

1.2.3 Μαρξισμός - ιστορικός δομισμός – θεωρίες εξάρτησης

Σύμφωνα με μια κλασική αρχή του μαρξισμού, το κράτος δεν είναι τίποτα άλλο παρά φορέας της κυρίαρχης τάξης, ενώ κατά Λένιν ο ιμπεριαλισμός -που είναι βασικό στοιχείο για την επιβίωση του καπιταλισμού- δεν είναι τίποτα άλλο παρά εκμετάλλευση των αποικιών από το πλούσιο κέντρο. Ο μαρξισμός απορρίπτει την περίπτωση της αναδιανομής του πλούτου και ότι αυτό γίνεται εντός του καπιταλιστικού συστήματος, ενώ παράλληλα αναγνωρίζει ότι η τεχνολογία συμβάλλει στην παγκοσμιοποίηση. Παρόλα αυτά, μια θεμελιώδης διαφορά με την αντίστοιχη θέση του οικονομικού φιλελευθερισμού είναι, ότι η παγκοσμιοποίηση αυξάνει τη δομική ισχύ του κεφαλαίου έναντι της εργασίας, και ότι τελικά επικρατεί η εκμετάλλευση στις διεθνείς σχέσεις, μέσα από την ιστορική διαδρομή-αλληλουχία «αποικιοκρατία, νεο-αποικιοκρατία, οικονομικός επεκτατισμός», ενώ ως κρίσιμος σε αυτά τα βήματα αναγνωρίζεται και ο ρόλος των παγκόσμιων ελίτ (Economides και Wilson, 2007). Στη

σύγχρονη εποχή αναγνωρίζεται η κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, ενώ βασικό στοιχείο της κριτικής της συγκεκριμένης προσέγγισης έναντι του φιλελευθερισμού, είναι ότι οι φιλελεύθεροι α) δεν ενδιαφέρονται στην ουσία για τις ανισότητες και μάλιστα αντίθετα έχουν την τάση να τις δικαιολογούν και να νομιμοποιούν τη ύπαρξή τους, β) αποδέχονται την ύπαρξη σχέσεων ισχύος άρα και την εκμετάλλευση της εργατικής τάξης από το διεθνές κεφάλαιο και γ) αποπροσανατολίζουν την εργατική τάξη υποστηρίζοντας ότι θα επωφεληθεί και εκείνη από τον καπιταλισμό.

Σχετική ιδεολογική συγγένεια εντοπίζεται μεταξύ μαρξισμού και θεωριών εξάρτησης, σύμφωνα με τις οποίες: α) δεν ωφελούνται όλοι από το ελεύθερο εμπόριο, αλλά οι χώρες της περιφέρειας υποφέρουν από επιδεινούμενους εμπορικούς όρους, β) η εξάρτηση των φτωχών χωρών από την εμπορία πρώτων υλών δεν τις βοηθά στον δρόμο προς την ανάπτυξη, καθώς το εμπόριο που επεκτείνεται διαρκώς είναι εκείνο των επεξεργασμένων προϊόντων και όχι των πρώτων υλών, γ) οι λιγότερο πλούσιες χώρες πρέπει να υιοθετήσουν την εκβιομηχάνιση για την υποκατάσταση των εισαγωγών τους, μέσα και από πολιτικές πρωτοβουλίες και μέτρα που θα αποσκοπούν στην προστασία της νηπιακής βιομηχανίας, δ) οι ελίτ στις φτωχές χώρες συμμαχούν με ξένες οικονομικές δυνάμεις και εξυπηρετούν τα συμφέροντα των δευτέρων για ίδιο όφελος, ε) είναι τελικά πιθανό -με βάση ορισμένες μετριοπαθέστερες αναλύσεις- να αναπτύσσεται σταδιακά μια μορφή πιο εκλεπτυσμένης συνεταιρικής εξαρτημένης ανάπτυξης, και σε αυτή την περίπτωση δυνητικά οι φτωχές χώρες είναι σε θέση να αποκομίσουν κάποιο -σχετικά μικρό, πάντως- οικονομικό όφελος μέσα από την κεφαλαιακή συσσώρευση και την εκβιομηχάνιση (Cohn, 2009).

Πρβλ. αποσπάσματα από Economides-Wilson (κεφ.4, σελ. 84-105)

1.3. Σύντομη επισκόπηση βασικών σημείων της θεωρίας οικονομικής ολοκλήρωσης

Η πλέον κλασική αρχή της θεωρίας του διεθνούς εμπορίου υπερασπίζεται την απελευθέρωση της συγκεκριμένης οικονομικής δραστηριότητας, ώστε να αυξηθεί η ευημερία σε όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, γεγονός που συνεπάγεται περιορισμό των εμποδίων αφενός στο εμπόριο και αφετέρου στη μετακίνηση και τη μεταφορά των συντελεστών παραγωγής. Η οικονομική ολοκλήρωση ως διεθνής οικονομική δραστηριότητα και μετεξέλιξη της όλο και στενότερης διάδρασης μεταξύ -μέχρι πρότινος- απολύτως διακριτών εθνικών οικονομικών οντοτήτων ακολουθεί παρεμφερή λογική με εκείνη του ελεύθερου διεθνούς εμπορίου ως προς τον στόχο της μεγιστοποίησης της ευημερίας. Σύμφωνα με τη βασική επιχειρηματολογία της θεωρίας, η απελευθέρωση των διεθνών οικονομικών σχέσεων και αντίστοιχα ο περιορισμός των εμποδίων αποτελούν κομβικές παραμέτρους για την αύξηση της ευημερίας σε μια οικονομία. Αντίστοιχα, οφέλη από τη δημιουργία μιας νομισματικής ένωσης θα προκύψουν από τη μείωση του κόστους συναλλαγών και την εξάλειψη της αβεβαιότητας που συνδέεται με τον συναλλαγματικό κίνδυνο. Επίσης, καθώς προχωρά η διαδικασία ολοκλήρωσης, αναμένεται να σημειωθεί μια τάση εξίσωσης των τιμών ομοειδών αγαθών και παραγωγικών συντελεστών. Έτσι μπορεί να υποστηριχθεί, ότι μέσα από την οικονομική ολοκλήρωση δυνητικά επιτυγχάνεται η σύνθεση πολλών επιμέρους οικονομιών και η συγκρότηση μιας ενιαίας και μεγαλύτερης σε όρους μεγέθους, καθώς και ισχυρότερης, σε όρους διεθνούς ανταγωνιστικότητας αγοράς. Η κεντρική λογική για τα παραπάνω εδράζεται στην αριστοποίηση της κατανομής των πόρων, τη δυνατότητα σχετικής αναδιανομής του

εισοδήματος, τη σταθεροποίηση της οικονομίας σε επίπεδο πλήρους απασχόλησης και την εν γένει προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης (Γεωργακόπουλος και Χρήστου, 1992).

Η συγκρότηση και η εξέλιξη της οικονομικής ένωσης ενέχει και δυναμικές επιδράσεις για τις εμπλεκόμενες οικονομίες που μπορεί να προκύπτουν από διαρθρωτικές αναπροσαρμογές, συμβάλλοντας στην τόνωση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Σε επίπεδο μικροοικονομικής ανάλυσης, το μεγάλο μέγεθος της ενιαίας πλέον αγοράς και οι συνεπαγόμενες οικονομίες κλίμακας (στοιχεία που συνδυάζονται με αυξανόμενες αποδόσεις κλίμακας, και μείωση κόστους παραγωγής), καθώς και η επικράτηση συνθηκών αυξημένου ανταγωνισμού προάγουν την οικονομική αποτελεσματικότητα, συμβάλλοντας περαιτέρω στην ανάπτυξη. Η διαδικασία αυτή είναι ανατροφοδοτούμενη διά του ανταγωνισμού, καθώς η έντασή του στο πλαίσιο της μεγάλης αγοράς είναι τέτοια που οδηγεί τους πιο αδύναμους οικονομικούς δρώντες εκτός αγοράς, υποχρεώνοντας όσους παραμένουν στην παραγωγική διαδικασία σε προσπάθεια περαιτέρω μείωσης του κόστους, σε πιο επιθετική πολιτική για την κατάληψη μεριδίου από την αγορά, αλλά και σε εισαγωγή (τεχνολογικών) καινοτομιών. Υπό αυτές τις συνθήκες αναμένεται ότι ευνοούνται οι μεγάλοι μεγέθους επιχειρήσεις που δημιουργούνται-σχηματίζονται είτε μέσω της επέκτασης των υφιστάμενων, είτε μέσω εξαγορών και συγχωνεύσεων. Προκειμένου βέβαια να διασφαλιστεί ο ανταγωνισμός εντός της αγοράς και η αποφυγή ολιγοπωλιακών ή και μονοπωλιακών συνθηκών, κρίσιμη είναι η θέσπιση κανόνων που θα αφορούν μια πολιτική ανταγωνισμού (Κορρές κ.α., 2010).

Επιστρέφοντας την ανάλυση σε όρους μακροοικονομικούς, μια χώρα είναι πιθανό να αντιμετωπίζει όχι μόνο θετικές επιπτώσεις από τη συμμετοχή της στην ένωση, αλλά και αρνητικές, στη βάση κυρίως των στατικών επιδράσεων που αφορούν κατά κύριο λόγο το εμπόριο. Η κατανομή του κόστους και των ωφελειών διαφέρει λογικά μεταξύ χωρών, με συνέπεια ορισμένες να αποκομίζουν περισσότερα οφέλη σε σχέση με άλλες. Στην πραγματικότητα αναμένεται πως τα μεγαλύτερα οφέλη, απ' τη μεγάλη αγορά και τον εντεινόμενο ανταγωνισμό, θα αποκομίσουν οι χώρες με τις ισχυρότερες επιχειρήσεις, με τους πλέον αποτελεσματικούς παραγωγούς (Πουρναράκης, 1996). Έτσι δεν αποκλείεται μεταξύ των αντισυμβαλλόμενων χωρών να υπάρχουν κάποιες, στις οποίες οι απώλειες εξαιτίας της ενοποίησης είναι μεγαλύτερες από τα οφέλη. Σε αυτή την περίπτωση δικαιολογείται ως αντιστάθμισμα η μεταφορά πόρων προς αυτές, από τις χώρες που αποκομίζουν τα περισσότερα οφέλη, ώστε να εξασφαλίζεται η συνοχή της ένωσης. Η αξιοποίηση των πόρων αυτών για παραγωγικούς και διαρθρωτικούς σκοπούς, όπως ο εκσυγχρονισμός των υποδομών, η βελτίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου, η αναβάθμιση του τεχνολογικού επιπέδου κ.λπ. ενισχύει τις αναπτυξιακές προοπτικές της συγκεκριμένης χώρας-μέλους και την «αποζημιώνει» από τη συμμετοχή της στην Ένωση (Κορρές κ.α., 2010).

Η διαδικασία της ολοκλήρωσης ακολουθεί στάδια (ζώνη ελεύθερων συναλλαγών, τελωνειακή ένωση, κοινή αγορά, νομισματική ένωση), τα οποία καταλήγουν στην οικονομική ένωση. Έτσι μια επιπλέον συνέπεια της διαδικασίας ολοκλήρωσης είναι ότι ανάλογα με το βαθμό θεσμοποίησης και εξέλιξής της, η ένωση στερεί βαθμούς ελευθερίας από την άσκηση ανεξάρτητης εθνικής εμπορικής ή/και νομισματικής ή/και οικονομικής πολιτικής, ενώ σε κάθε περίπτωση συνδυάζεται η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου ανάμεσα στις χώρες που συγκροτούν την ένωση ή εμπλέκονται στη διαδικασία της ολοκλήρωσης με ένα είδος προστατευτισμού έναντι των υπόλοιπων χωρών (Γιαννακόπουλος, 1994; Θεοδωρόπουλος, 2001). Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και αποτρεπτικά στοιχεία για την οικονομική ολοκλήρωση, όπως το υψηλό μεταφορικό κόστος -που εμποδίζει την εξίσωση των τιμών στις

διάφορες εμπλεκόμενες χώρες- και ακραίες διαφορές ως προς παραμέτρους, όπως ο πολιτισμικός παράγοντας, το εισόδημα κ.λπ. (Jonavonis, 2002). Σύμφωνα με τη θεωρία, καθοριστικοί παράγοντες για να αναλυθεί εκ των προτέρων, εάν η συμμετοχή μιας χώρας σε μια Ένωση είναι επωφελής ή όχι είναι το μέγεθος του εμπορίου που έχει με τις εκτός Ένωσης χώρες (λόγω της εκτροπής του εμπορίου), το μέγεθος της χώρας που συμμετέχει σε αυτή (καθώς όσο μεγαλύτερη είναι μια χώρα, τόσο περισσότερες παραγωγικές δυνατότητες διαθέτει και άρα διαθέτει προνομιακή θέση για να καθορίσει τους όρους εμπορίου σε σχέση με μια μικρή χώρα), το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας, (διαφορετικά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης προδιαθέτουν για την ανάγκη μεταφοράς πόρων από τις πλούσιες στις λιγότερο πλούσιες χώρες), καθώς και η ύπαρξη (ή μη) παρεμφερών δομικών και παραγωγικών χαρακτηριστικών μεταξύ της συγκεκριμένης χώρας και των άλλων εμπλεκόμενων χωρών, ώστε να ευνοείται (ή όχι) η ανάπτυξη ανταγωνισμού μεταξύ τους. Συνεπώς, δεν είναι όλες οι χώρες κατάλληλες για συμμετοχή σε οικονομικές ενώσεις με οποιεσδήποτε χώρες και θα ήταν ευκαταίο να λαμβάνονται υπόψη τα παραπάνω, προκειμένου οι ενώσεις να είναι επιτυχείς και να αποφέρουν τα βέλτιστα αποτελέσματα στις συμμετέχουσες χώρες και τις οικονομίες τους (Γεωργακόπουλος και Χρήστου, 1992).

2. Εισαγωγή στη Διεθνή Οικονομική και η οικονομική διάσταση στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

2.1 Εισαγωγή στη Διεθνή Οικονομική

Η διεθνής οικονομική αφορά τη μελέτη των βασικών αρχών που διέπουν τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις και είναι πρωταρχικής σημασίας για την επαρκή κατανόηση των θεμάτων που απασχολούν την παγκόσμια οικονομία. Σε αυτό το πλαίσιο, μία από τις βασικές παραμέτρους που κάνει τη σύγχρονη εποχή να διαφέρει σημαντικά από προηγούμενες συνδέεται με την αυξανόμενη σημασία με την οποία μεταβολές στη παγκόσμια οικονομία επηρεάζουν την οικονομική πρόοδο και ευημερία σε κάθε γωνιά της γης. Έτσι, ο όρος «παγκοσμιοποίηση» χρησιμοποιείται ευρέως για να χαρακτηρίσει την νέα πραγματικότητα και να επισημάνει την αυξανόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ των κρατών ή τον διευρυνόμενο βαθμό οικονομικής ολοκλήρωσης μεταξύ των εθνικών οικονομιών. Αιτία, αλλά συνάμα και συνέπεια της εξέλιξης αυτής είναι το γεγονός, ότι η επέκταση του διεθνούς εμπορίου μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου υπήρξε εκθετική, ενώ παράλληλα, ο αυξανόμενος βαθμός ολοκλήρωσης μεταξύ των εθνικών οικονομιών αντικατοπτρίζεται στην επίσης μεγάλη άνοδο των ΑΞΕ (ιδίως μετά το '90).

2.1.1 Κλασικές θεωρίες διεθνούς εμπορίου

Υπό αυτό το πρίσμα, σύμφωνα με τις κλασικές θεωρίες του διεθνούς εμπορίου, η ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων μεταξύ διαφορετικών χωρών προϋποθέτει την ύπαρξη αμοιβαίων ωφελειών, και συνεπώς τα οφέλη προκύπτουν από την εξειδίκευση της παραγωγής σε δραστηριότητες που εμφανίζουν την υψηλότερη παραγωγικότητα, ενώ στη συγκριτική ανάλυση μεταξύ διαφορετικών χωρών σημαντική είναι η έννοια του συγκριτικού πλεονεκτήματος που με τη σειρά του στηρίζεται στην έννοια του κόστους ευκαιρίας³. Με βάση το συγκριτικό πλεονέκτημα η κάθε χώρα ωφελείται από το διεθνές εμπόριο εφόσον εξειδικεύεται στην παραγωγή του συγκεκριμένου αγαθού, και κάθε χώρα πρέπει να επικεντρώνεται στην παραγωγή του προϊόντος, το οποίο παράγει φθηνότερα ή πιο αποτελεσματικά, ενώ παράλληλα οι καταναλωτικές επιλογές διευρύνονται συνεχώς, καθώς η κατανάλωση αποδεσμεύεται από τους περιορισμούς που θέτει η εγχώρια παραγωγή.

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με το θεώρημα των Heckscher-Ohlin (H-O), το διεθνές εμπόριο αντανakλά διαφορές μεταξύ των χωρών, αναφορικά με τη τιμή ή την ποιότητα των προϊόντων που παράγουν. Σε αυτή την περίπτωση, μία χώρα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα στην παραγωγή των προϊόντων εκείνων που οι σχετικές τιμές τους, σε κατάσταση αυτάρκειας, είναι χαμηλότερες απ' ό,τι σε άλλες χώρες, και επομένως, οι προσδιοριστικοί παράγοντες των σχετικών τιμών αποτελούν και τις πηγές δημιουργίας συγκριτικού πλεονεκτήματος. Πρακτικά, η έννοια του συγκριτικού πλεονεκτήματος στηρίχτηκε στο ρόλο της τεχνολογίας ή αλλιώς σε διαφορές στην παραγωγικότητα της εργασίας, και η ανάλυση των H-O εισάγει δύο συντελεστές παραγωγής (εργασία και κεφάλαιο) και εξετάζει τη

³ Σε μία χώρα δύο προϊόντων το κόστος ευκαιρίας του ενός εκφράζεται από την ποσότητα του άλλου που πρέπει να θυσιαστεί (δηλαδή, να μην παραχθεί), ώστε να ελευθερωθούν οι απαραίτητοι παραγωγικοί πόροι για την παραγωγή μιας επιπλέον μονάδας του πρώτου.

σημασία της σχετικής αφθονίας των δύο συντελεστών παραγωγής ανάμεσα στις δύο χώρες ως στοιχείο προσδιοριστικού παράγοντα διαμόρφωσης των σχετικών τιμών. Τελικά, το θεώρημα των H-O αναφέρει ότι μία χώρα εξάγει το προϊόν το οποίο είναι εντάσεως του συντελεστή (κεφαλαίου ή εργασίας) που η χώρα διαθέτει σε σχετική αφθονία, οπότε οι διαφορές στις σχετικές τιμές των προϊόντων, πριν το εμπόριο, αντανακλούν στην πραγματικότητα διαφορές στις σχετικές ποσότητες, και επομένως στις σχετικές τιμές των συντελεστών παραγωγής. Το θεώρημα καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι η σχετική αφθονία των συντελεστών παραγωγής αποτελεί τελικά τον βασικό παράγοντα που καθορίζει τη διαμόρφωση του συγκριτικού πλεονεκτήματος και την κατεύθυνση του εμπορίου, αν και υπάρχουν εμπειρικές μελέτες που δεν επιβεβαιώνουν στο έπακρο τα συμπεράσματα της συγκεκριμένης προσέγγισης, όπως το λεγόμενο «παράδοξο του Leontief», όπου έγινε φανερό ότι το υπόδειγμα των H-O δεν εξηγεί επαρκώς την παρατηρούμενη δομή του διεθνούς εμπορίου, καθώς στηρίζεται σε υποθέσεις οι οποίες δεν επιβεβαιώνονται στην πράξη, όπως η ύπαρξη σταθερών αποδόσεων κλίμακας, η ύπαρξη τέλει ανταγωνισμού και η υπόθεση της επικράτησης της ίδιας τεχνολογίας σε όλες τις χώρες.

Ένα άλλο θεώρημα, αυτό των Stolper και Samuelson (S-S), επικεντρώνεται στο ότι μεταβολές στις παραγόμενες ποσότητες δύο προϊόντων σημαίνει ότι αλλάζουν οι αναλογίες των συντελεστών παραγωγής, με αποτέλεσμα να μεταβάλλεται και η ζήτησή τους. Η μεταβολή στη ζήτηση οδηγεί σε μεταβολές στις σχετικές τιμές τους και, συνεπώς, στη διανομή του εισοδήματος. Γενικότερα, σύμφωνα με το θεώρημα των Stolper και Samuelson (S-S) και με βάση τις υποθέσεις των H-O, το διεθνές εμπόριο αυξάνει τη πραγματική αμοιβή του συντελεστή που βρίσκεται σε σχετική αφθονία ενώ, αντίθετα, μειώνει την πραγματική αμοιβή του συντελεστή που βρίσκεται σε σχετική σπανιότητα. Με άλλα λόγια, το διεθνές εμπόριο οδηγεί σε αύξηση της παραγωγής του προϊόντος που είναι εντάσεως του συντελεστή που βρίσκεται σε σχετική αφθονία, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η ζήτηση του συγκεκριμένου συντελεστή και η πραγματική αμοιβή του. Έτσι, τελικά, σύμφωνα με το θεώρημα των S-S, το διεθνές εμπόριο οδηγεί σε αναδιανομή του εισοδήματος, αφού ειδικότερα, αυξάνει την αγοραστική δύναμη του εισοδήματος των κατόχων του συντελεστή που βρίσκεται σε σχετική αφθονία, ενώ, ταυτόχρονα, μειώνει την αγοραστική δύναμη των κατόχων του συντελεστή που βρίσκεται σε σχετική σπανιότητα. Αυτό έχει ως λογική συνέπεια, οι πρώτοι να επιθυμούν την ανάπτυξη του ελεύθερου εμπορίου, ενώ οι δεύτεροι να τάσσονται υπέρ του περιορισμού.

Παρεμφερής ανάλυση με την παραπάνω είναι και το θεώρημα της εξίσωσης των τιμών των συντελεστών παραγωγής, σύμφωνα με το οποίο το διεθνές εμπόριο οδηγεί την αμοιβή του συντελεστή εργασία, με ακριβώς ίδια χαρακτηριστικά διεθνώς (δηλ. το ίδιο επίπεδο εκπαίδευσης, δεξιοτήτων και παραγωγικότητας) να διαμορφωθεί στο ίδιο επίπεδο σε όλες της χώρες. Το ίδιο ισχύει και με το συντελεστή κεφάλαιο, εφόσον έχει ομοιογενή χαρακτηριστικά διεθνώς. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η ύπαρξη τέλει ανταγωνισμού, ίδιας τεχνολογίας και σταθερών οικονομιών κλίμακας στις δύο υπό εξέταση -θεωρητικά- χώρες, καθώς και η ισότητα των σχετικών τιμών των συντελεστών παραγωγής σημαίνει και ισότητα στα απόλυτα μεγέθη των αμοιβών των ομοιογενών συντελεστών παραγωγής διεθνώς. Στην πράξη, βέβαια, η εξίσωση των τιμών των συντελεστών παραγωγής δεν επιβεβαιώνεται, και μάλιστα οι διαφορές μισθών είναι ιδιαίτερα σημαντικές από χώρα σε χώρα. Τελικά, δύο βασικοί λόγοι εξηγούν τις διαφορές που παρά τις πιθανές συγκλίσεις, συνεχίζουν να παρατηρούνται από χώρα σε χώρα, καθώς αφενός δεν υπάρχει ομοιογένεια μεταξύ των συντελεστών παραγωγής και αφετέρου σημειώνονται σημαντικές διαφορές στην τεχνολογία,

παράμετροι που οδηγούν σε σημαντικές διαφορές στην παραγωγικότητα εργασίας από χώρα σε χώρα, εξηγώντας τελικά τη διαφορά στις αμοιβές (Krugman και Obstfeld, 2011).

Με βάση τα εμπειρικά δεδομένα, όντως υπάρχουν και χαμένοι από την υπόθεση του διεθνούς εμπορίου, στοιχείο που αποτελεί πρόκληση για την οικονομική πολιτική, καθώς είναι ανάγκη να αντιμετωπίσει συνθήκες που επιδεινώνονται για μέρος του παραγωγικού μιας χώρας, αλλά και να «αποζημιώσει» άμεσα ή έμμεσα, πρακτικά ή θεωρητικά, εκείνους που υφίστανται τις απώλειες λόγω των νέων συνθηκών. Αυτό μπορεί να χαρακτηριστεί ως φυσιολογικό, καθότι εξειδίκευση και εμπόριο αποτελούν δυναμικές διαδικασίες, οι οποίες πολλές φορές έχουν ως αποτέλεσμα, πολλές φορές, ισχυροί κλάδοι να δοκιμάζονται και τελικά να εισέρχονται σε πορεία συρρίκνωσης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι κλάδοι που ζημιώνονται από το διεθνές εμπόριο έχουν σαφές κίνητρο να στηρίξουν πολιτικές προστατευτισμού, ένα κατεξοχήν ζήτημα πολιτικής οικονομίας, όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, ενώ είναι επίσης δεδομένο ότι δεν υπάρχει αυτόματος μηχανισμός που θα μπορούσε να οδηγήσει σε αναδιανομή του εισοδήματος και την στήριξη εκείνων που δοκιμάζονται, επίσης, κατά αυτόματο τρόπο. Άρα, η οικονομική πολιτική αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς από τις σχετικές αποφάσεις, τη διαχείριση και την υλοποίησή της προκύπτει τελικά η αποτελεσματική διάχυση των ωφελειών από το διεθνές εμπόριο στο σύνολο της κοινωνίας.

Χαρακτηριστικό ως προς αυτό είναι το γεγονός, ότι τα τελευταία χρόνια αυξήθηκε η μισθολογική ανισότητα, π.χ. εντός ΗΠΑ, ένα στοιχείο στο οποίο έχει αποδοθεί ιδιαίτερη σημασία, συνδέοντάς το απευθείας και με πολιτικές εξελίξεις (π.χ. την εκλογή Τραμπ στην Προεδρία των ΗΠΑ). Το φαινόμενο αυτό –της μισθολογικής ανισότητας σε ανεπτυγμένες χώρες– αποδίδεται στο γεγονός, ότι οι υπό ανάπτυξη χώρες εξάγουν πλέον και μεταποιημένα αγαθά εκτός από πρώτες ύλες, με συνέπεια να αποτελούν νέες αγορές για τις υπό ανάπτυξη χώρες. Και πάλι, όμως οι συγκεκριμένες εξαγωγές αποτελούνται από απλά αγαθά (υφάσματα, ρούχα κ.λπ.) που σε μεγάλο βαθμό χαρακτηρίζονται ως έντασης εργασίας, ενώ αντίθετα οι εξαγωγές των ανεπτυγμένων χωρών αποτελούνται αντίστοιχα κυρίως από αγαθά έντασης κεφαλαίου. Αυτή η εξέλιξη οδηγεί σε μια τάση αύξηση των μισθών σε ειδικότητες με υψηλή εξειδίκευση στις πλούσιες χώρες και αντίστοιχα μείωση των μισθών των ανειδίκευτων, ενώ ταυτόχρονα φαίνεται με αυτό τον τρόπο, το εμπόριο να οδηγεί σε ανισότητες εντός της πλούσιας χώρας που ανοίγει τα σύνορά της. Αυτό το φαινομενικά αληθοφανές συμπέρασμα, καθώς φαίνεται να υπάρχει η υπόνοια συσχέτισης των δυο καταστάσεων (εμπόριο και εισοδηματικές ανισότητες), αν και ισχύει σε κάποιο, μικρότερο βαθμό, αποδίδεται πάντως στην πραγματικότητα, στην τεχνολογία, την οποία δεν μπορούν να παρακολουθήσουν οι ανειδίκευτοι εργάτες, με συνέπεια να διευρύνεται διαρκώς το χάσμα με τους υπόλοιπους εργαζόμενους, εξηγώντας ως ένα βαθμό το φαινόμενο των εισοδηματικών διαφορών

2.1.2 Σύγχρονες θεωρίες διεθνούς εμπορίου

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το μεγαλύτερο μέρος του διεθνούς εμπορίου σήμερα δεν εξηγείται με το υπόδειγμα των H-O, με χαρακτηριστική περίπτωση αυτή των βιομηχανικών προϊόντων, των οποίων η εμπορία όντως δεν εξηγείται από την ανάλυση των H-O, καθώς δεν επιβεβαιώνονται στην πράξη μια σειρά από υποθέσεις στις οποίες στηρίζεται η θεώρηση των

H-O και άρα η αναθεώρησή τους καθίσταται αναγκαία για μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση⁴. Από την άλλη πλευρά, ως ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος αναδεικνύεται η ύπαρξη αποδόσεων κλίμακας που από μόνη της φαίνεται να δημιουργεί συγκριτικό πλεονέκτημα, με βάση την ακόλουθη λογική: η αύξηση της κλίμακας παραγωγής επιτρέπει μεγαλύτερο βαθμό εξειδίκευσης, με αποτέλεσμα τη βελτίωση της παραγωγικότητας και τη μείωση του μέσου κόστους. Έτσι, η ύπαρξη αυξανόμενων αποδόσεων κλίμακας οδηγεί σε αμοιβαία οφέλη μέσω του διεθνούς εμπορίου, ακόμη και στην περίπτωση που στις δύο χώρες οι συνθήκες ζήτησης και προσφοράς, (όπως αποτυπώνονται από τη κλίση και τη θέση των καμπυλών αδιαφορίας και της καμπύλης παραγωγικών δυνατοτήτων – ΚΠΔ, αντίστοιχα) είναι ακριβώς ίδιες. Αν δεν υπήρχαν εμπορικές σχέσεις, σε κατάσταση αυτάρκειας, δύο χώρες παράγουν και καταναλώνουν σε ένα αρχικό σημείο, ενώ με την έναρξη του διεθνούς εμπορίου η κάθε χώρα παράγει μόνο το ένα προϊόν και εκμεταλλεύεται τις αποδόσεις κλίμακας που προκύπτουν από την αύξηση της παραγωγής, με αποτέλεσμα, η νέα ισορροπία να βρίσκεται σε σημείο που αντιστοιχεί σε μεγαλύτερη ευημερία,. Υπό αυτό το πρίσμα, το συγκριτικό πλεονέκτημα που προκύπτει οφείλεται αποκλειστικά στις αποδόσεις κλίμακας και σε σχετικές οικονομίες κλίμακας, οι οποίες διακρίνονται σε (α) εσωτερικές, οι οποίες αφορούν την επιχείρηση, και (β) εξωτερικές που σχετίζονται με ολόκληρο τον κλάδο.

Μια άλλη προσέγγιση δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην επίδραση που έχει η τεχνολογική εξέλιξη στο διεθνές εμπόριο, σύμφωνα με το λεγόμενο «υπόδειγμα του κύκλου ζωής του προϊόντος». Σύμφωνα με αυτό, διαφορές στη δυναμική εξέλιξη της τεχνολογίας ανάμεσα στις διάφορες χώρες αποτελούν ξεχωριστό παράγοντα διαμόρφωσης συγκριτικού πλεονεκτήματος, καθώς όταν ένα προϊόν υψηλής τεχνολογίας εμφανίζεται δημιουργεί, αρχικά, συγκριτικό πλεονέκτημα για την τεχνολογικά ανεπτυγμένη χώρα. Καθώς, όμως, η τεχνολογία παραγωγής τυποποιείται το συγκριτικό πλεονέκτημα μεταφέρεται σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες όπου το κόστος παραγωγής του προϊόντος είναι χαμηλότερο. Με αυτό τον τρόπο, το υπόδειγμα του κύκλου του προϊόντος συνδέει τη δημιουργία συγκριτικού πλεονεκτήματος στην παραγωγή ενός προϊόντος με την ταχύτητα εξέλιξης της τεχνολογίας, αναδεικνύοντας έτσι το γεγονός ότι η διαμόρφωση του συγκριτικού πλεονεκτήματος αποτελεί μια δυναμική διαδικασία. Ειδικότερα, σε αντίθεση με τη στατική προσέγγιση των H-O, όπου το συγκριτικό πλεονέκτημα μεταβάλλεται μόνο σύμφωνα με την «φυσική» ποσοτική μεταβολή των συντελεστών παραγωγής, ο βαθμός τεχνολογικής προόδου τονίζει τη σημασία της διαχρονικής ποιοτικής αναβάθμισης των συντελεστών παραγωγής στη διαμόρφωση συγκριτικού πλεονεκτήματος, αποτελώντας στην ουσία ένα είδος δυναμικής εξέλιξης του στατικού υποδείγματος των H-O (Barro 2015).

Άρα, στη βάση της παραπάνω ανάλυσης, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει, ότι σε μεγάλο βαθμό η θεωρία των H-O και οι νέες θεωρίες του διεθνούς εμπορίου είναι συμπληρωματικές, καθώς η πρώτη εξηγεί το δια-κλαδικό εμπόριο, που σε μεγάλο βαθμό αφορά τις εμπορικές σχέσεις μεταξύ ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών, κυρίως από τη στιγμή που είναι αποτέλεσμα των διαφορών τους στην κατανομή του αποθέματος των συντελεστών παραγωγής που διαθέτουν, ενώ οι νέες θεωρίες του διεθνούς εμπορίου, από την άλλη, εξηγούν το ενδο-κλαδικό εμπόριο, το οποίο αντιπροσωπεύει το μεγαλύτερο μέρος των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των βιομηχανικών χωρών, δεδομένου ότι κατά κύριο λόγο

⁴ Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι υποθέσεις που αποδεικνύεται πως δεν επιβεβαιώνονται με βάση τα εμπειρικά δεδομένα, με συνέπεια να επιδεινώνουν την επεξηγηματική ισχύ του θεωρήματος H-O σχετίζονται με την ύπαρξη σταθερών αποδόσεων κλίμακας, την ύπαρξη τέλει ανταγωνισμού και την υπόθεση της επικράτησης της ίδιας τεχνολογίας με οριζόντιο τρόπο μεταξύ κλάδων ή/και χωρών.

είναι αποτέλεσμα των οικονομιών κλίμακας που προκύπτουν από την εξειδίκευση στην παραγωγή διαφοροποιημένων προϊόντων του ιδίου κλάδου.

2.1.3 Μέσα εμπορικής πολιτικής

Η παρούσα ενότητα παρουσιάζει τα βασικότερα μέσα εμπορικής πολιτικής, με την παράθεση ορισμένων επεξηγηματικών σχολίων, όπου αυτό κρίνεται απαραίτητο. Έτσι, τα κύρια εργαλεία κατά την άσκηση της εμπορικής πολιτικής είναι τα ακόλουθα:

- Δασμοί κατ' είδος, δασμοί επί της αξίας: παρέμβαση που λειτουργεί επί της ουσίας ως φόρος επί των εισαγόμενων προϊόντων, από τη στιγμή που καθιστά τα εισαγόμενα προϊόντα αυτόματα ακριβότερα σε σχέση με την αρχική τους τιμή, άπαξ και πέρασαν τα σύνορα της εγχώριας αγοράς
- Περιστολή των εξαγωγών: μείωση των εξαγωγών για προστασία ή/και υποστήριξη της εγχώριας ζήτησης και αγοράς
- Επιδότηση εξαγωγών: μέτρα στην προσπάθεια να γίνουν οι εξαγωγές ανταγωνιστικότερες στη διεθνή αγορά, διά της τεχνητής μείωσης των τιμών των εγχώρια παραγόμενων προϊόντων στις αγορές του εξωτερικού
- Ποσοτώσεις επί των εισαγωγών: αποτελεί ένα από τα βασικότερα μη δασμολογικά εμπόδια, στη βάση χορήγησης αδειών σε ορισμένες επιχειρήσεις ή εμπόρους. Ειδικά, ως προς το συγκεκριμένο μέτρο, το αποτέλεσμα είναι ότι πάντα αυξάνεται η εγχώρια τιμή του εισαγόμενου προϊόντος, όμως βασική διαφορά με τον δασμό είναι ότι το κράτος δεν έχει δασμολογικά έσοδα. Πρακτικά, αντί κρατικών εσόδων υπάρχουν έσοδα για εκείνους που έχουν στην κατοχή τους άδειες εισαγωγής προϊόντων, με αποτέλεσμα οι έμποροι να λαμβάνουν προσόδους ποσοτώσεων, επειδή ουσιαστικά βρίσκονται σε μια κατάσταση όπου πωλούν αγαθά σε τιμή υψηλότερη από αυτή που τα αγόρασαν
- Εκούσιοι περιορισμοί εξαγωγών: αποτελεί παραλλαγή της ποσόστωσης των εισαγωγών, που επιβάλλεται όμως από την εξαγωγική χώρα, αυτή τη φορά, κατόπιν όμως αιτήματος της χώρας εισαγωγής, και ως προς αυτό διαφοροποιείται από την περιστολή των εξαγωγών που αναφέρθηκε παραπάνω. Πρακτικά, σε αυτή την περίπτωση ακολουθεί συνομολόγηση των συναλλασσόμενων μερών/χωρών, ώστε να αποφευχθούν άλλες επιθετικότερες παρεμβάσεις στο εμπόριο. Ενδιαφέρον στοιχείο, ότι βασική διαφορά του εκούσιου περιορισμού των εξαγωγών σε σχέση με τον δασμό είναι ότι ο εκούσιος περιορισμός είναι πάντα δαπανηρότερος στη χώρα εισαγωγής από τον δασμό, καθώς τα έσοδα που υπήρχαν στην περίπτωση των δασμών μετατρέπονται σε προσόδους που κατευθύνονται προς τη χώρα εξαγωγής των προϊόντων και πιο συγκεκριμένα στους παραγωγούς της χώρας αυτής⁵

⁵ Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα που αναφέρεται συχνά στη διεθνή βιβλιογραφία είναι η περίπτωση των ιαπωνικών αυτοκινήτων και η πρόσβασή τους στην αγορά των ΗΠΑ τη δεκαετία του '70-'80. Συγκεκριμένα, η απότομη αλλαγή των προτιμήσεων των καταναλωτών λόγω της πετρελαϊκής κρίσης και της κατακόρυφης αύξησης της τιμής της βενζίνης οδήγησε συνακόλουθα σε αύξηση της ζήτησης για μικρότερα (ιαπωνικά) αυτοκίνητα. Για να αποφευχθεί ο εμπορικός πόλεμος, οι ΗΠΑ δεν έδρασαν μονομερώς, αλλά ζήτησαν από την Ιαπωνία να περιορίσει τις εξαγωγές της. Λόγω του ειδικού βάρους της αμερικάνικης οικονομίας, οι Ιάπωνες, φοβούμενοι αντίμετρα, προσαρμόστηκαν, εξασφαλίζοντας όμως ταυτόχρονα με αυτό τον τρόπο προσόδους για τις επιχειρήσεις τους, αφού τα ιαπωνικά αυτοκίνητα έγιναν ακριβότερα και πιο πολυτελή.

- Άλλα μέσα: προμήθειες του Δημοσίου προσανατολιζόμενες μόνο σε εγχώρια παραγόμενα αγαθά, θέσπιση γραφειοκρατικών εμποδίων (π.χ. σύνθετες τελωνειακές διαδικασίες, επίκληση λόγων ασφάλειας, υγείας κ.λπ.)

2.2 Ο οικονομικός παράγοντας στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

Όπως είναι γνωστό, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ξεκίνησε ως πολιτικό εγχείρημα στην προσπάθεια αποφυγής των διαρκών ενδο-ευρωπαϊκών συγκρούσεων που οδήγησαν σε δυο παγκόσμιους πολέμους στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, στηριζόμενη σαφώς σε μια οικονομοκεντρική λογική που θα έφερνε πιο κοντά τους εταίρους πλέον στην ευρωπαϊκή υπόθεση, υπό μια μορφή όλο και στενότερης και εντονότερης οικονομικής αλληλεξάρτησης που θα εξασφάλιζε την ειρήνη στην ευρωπαϊκή ήπειρο και όχι μόνο. Σε όρους διεθνούς οργάνωσης, το ευρωπαϊκό εγχείρημα αποτελεί την πλέον προηγμένη μορφή και πρακτική έκφραση περιφερειοποίησης, παγκόσμια, που εν πολλοίς ενισχύθηκε κατά τη δεύτερη δεκαετία της ύπαρξής τους από τη διαφαινόμενη κρίση στο παγκόσμιο νομισματικό σύστημα λόγω της υπερβολικής και μονοδιάστατης εξάρτησης της Ευρώπης από το δολάριο -που από τη δεκαετία του '60 εμφάνισε τα πρώτα σημάδια εξάντλησης της δυναμικής του ως το απόλυτο νομισματικό μέσο, στη βάση του οποίου είχαν τεθεί τα θεμέλια του παγκόσμιου μεταπολεμικού νομισματικού συστήματος, όπως θα αναφερθεί και στο επόμενο κεφάλαιο. Σε αυτό το πλαίσιο τέθηκαν οι βάσεις της περιφερειακής νομισματικής ολοκλήρωσης, σε συνδυασμό με την πρόοδο που επιτέλεσε η ΕΟΚ σε τομείς, όπως η τελωνειακή ένωση και η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ).

Στο νομισματικό επίπεδο, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση έφτασε στη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος, το οποίο επί της ουσίας ήταν απόλυτα εξαρτημένο από τη γερμανική οικονομία και τις αποφάσεις της Bundesbank, με συνέπεια να αναγνωρίζεται στο σύστημα ένα είδος εξάρτησης από αυτό-επιβαλλόμενους κανόνες. Η εξέλιξη αυτή έφτασε στο αποκορύφωμά της την περίοδο μεταξύ 1981-83, όταν οι πιέσεις στο γαλλικό φράγκο λόγω της ακολουθούμενης πολιτικής της σοσιαλιστικής κυβέρνησης Μιτεράν οδήγησαν τη Γαλλία σε νομισματική κρίση, αποτυπώνοντας πλήρως την ανάγκη παρακολούθησης των νομισματικών πολιτικών των άλλων κρατών μελών της ΕΟΚ, και κυρίως της Γερμανίας. Το δίδαγμα που προέκυψε συγκεκριμένα από αυτή την κρίση για τους Γάλλους ήταν ότι έπρεπε να βρεθεί τρόπος να περιοριστεί η εξουσία της Bundesbank στη νομισματική πολιτική της Γερμανίας, άρα και στα άλλα κράτη μέλη, εξέλιξη που έδωσε ώθηση για νέους σχεδιασμούς γύρω από την οικονομική ολοκλήρωση. Αυτή συγκεκριμένα, αφορούσε ακόμα στη σύνδεση της γερμανικής ενοποίησης με αντάλλαγμα την εγκατάλειψη του γερμανικού μάρκου από τη Γερμανία, όταν και ξεκίνησαν οι πρώτες επίσημες συζητήσεις για τη μετεξέλιξη του ευρωπαϊκού εγχειρήματος στη βάση μιας νομισματικής ένωσης. Έτσι, από το 1984 προετοιμάστηκαν τα πρώτα σχέδια για προετοιμασία της ευρωπαϊκής Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) (Τσακαλογιάννης, 1999).

Σε εμπορικούς όρους, βασικές συνέπειες της ΕΟΚ αφορούσαν προφανώς την εξάλειψη των δασμών εντός της Ευρώπης με τη δημιουργία της τελωνειακής ένωσης, άρα και τη δημιουργία εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών της ΕΟΚ, αλλά ταυτόχρονα και την εκτροπή εμπορίου σε σχέση με τρίτες χώρες. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχανόταν ταυτόχρονα τόσο η δημιουργία πλούτου, αλλά και στρεβλώσεων στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια οικονομία.

Βασική πηγή στρεβλώσεων αποτέλεσε και η δημιουργία της ΚΑΠ, καθώς σταδιακά μετεξελίχθηκε σε μαζικό πρόγραμμα επιδοτήσεων εξαγωγών. Αντίστοιχα το εγχείρημα της ενιαίας αγοράς, διά της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (ΕΕΠ) ήταν αποτέλεσμα της επιφυλακτικότητας των Ευρωπαίων έναντι της πρωτοβουλίας των ΗΠΑ για πιο ελεύθερο εμπόριο, όπως αποτυπώθηκε στις διαπραγματεύσεις και τις αποφάσεις στον Γύρο της Ουρουγουάης, ενώ βασικό στοιχείο της ΕΕΠ αποτέλεσε η πολιτική συνοχής, στο πλαίσιο του γνωστού «package deal» που πέτυχε ο J. Delors, τότε Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Τσούκαλης 1998).

Συγκεκριμένα, ως προς την ΕΕΠ, αυτή υπογράφηκε το 1987 για τη δημιουργία μιας πραγματικά ενοποιημένης ευρωπαϊκής αγοράς, και με πλήρη εφαρμογή της σε βάθος πενταετίας, με βασικό εγχείρημα τότε το λεγόμενο «1992». Η ΕΟΚ αποτελούσε ήδη τελωνειακή ένωση, άρα δεν υπήρχαν δασμοί και ποσοστώσεις στο ενδοευρωπαϊκό εμπόριο και βασικά αυτό που απέμενε ήταν η περαιτέρω μείωση των εμποδίων που εξακολουθούσαν να υπάρχουν ώστε το μεταφορικό κόστος και οι διασυνοριακοί έλεγχοι να μειωθούν, καθώς και η εξάλειψη διαφορών στις ρυθμίσεις που συνέβαλαν στη μη ολοκλήρωση των αγορών (πχ υγιεινή τροφίμων). Καθώς η κατάργηση αυτών των διαδικασιών και εμποδίων ήταν δύσκολο πολιτικό εγχείρημα, ήταν απαραίτητο να βρεθούν και να συμφωνηθούν απόλυτα κοινοί κανόνες. Συνολικά, τα κέρδη τελικά της ενιαίας αγοράς χαρακτηρίζονται ως σχετικά μέτρια, ενώ ως βασικό έμμεσο αποτέλεσμα προέκυψε η ανάγκη ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων και της εθνικής παραγωγής, καθώς και η πιο αποτελεσματική κλίμακα παραγωγής, σε μια προσπάθεια να γίνει όλη η Ευρώπη ενδοχώρα για τις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις, περίπου κατ' αντιστοιχία όσων ισχύουν στις ΗΠΑ (Μαραβέγιας και Κατσίκας, 2016).

Όπως είναι γνωστό, αργότερο στάδιο της συνέχειας της ΕΕΠ, δηλαδή της Συνθήκης του Μάαστριχ, ήταν η δημιουργία της ΟΝΕ στη βάση τριών βασικών βημάτων-σταδίων. Πρακτικά, πάντως για τη δημιουργία της ΟΝΕ, όπως αυτή πραγματοποιήθηκε είχαν διατυπωθεί έγκαιρα αμφιβολίες για τον αποτελεσματικό σχεδιασμό και λειτουργία της στην ευρωπαϊκή περίπτωση, με τις βασικότερες αιτιάσεις να συνδέονται με την ανάλυση που βασίζεται στο λεγόμενο «εγχείρημα του Mundell». Πιο συγκεκριμένα, και σύμφωνα με τη συγκεκριμένη προσέγγιση -που αποδείχθηκε εκ του αποτελέσματος πιο ρεαλιστική για τις αδυναμίες της νομισματικής ένωσης της ΕΕ, όπως αυτές αναδείχθηκαν διά των ασύμμετρων διαταραχών που προέκυψαν μετά τη παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση- δεν στοιχειοθετείται η ύπαρξη μιας άριστης νομισματικής περιοχής, στη βάση του βαθμού ετερογένειας των εθνικών παραγωγικών δομών, του περιορισμένου βαθμού «ευελιξίας» της αγοράς εργασίας σε όρους κινητικότητας εργατικού δυναμικού και ευκαμψίας μισθών (De Grauwe, 2001).

Η θέση αυτή που είχε τεκμηριωθεί από την αρχή του εγχειρήματος εγκαθίδρυσης της νομισματικής ένωσης στην ΕΕ, προέβλεπε πως ορισμένες χώρες που συμμετέχουν σε αυτή θα μπορούσαν να υποστούν απώλεια ευημερίας (De Grauwe, 1994), ενώ στην ΟΝΕ δεν υπάρχει ο αναγκαίος βαθμός οικονομικής ολοκλήρωσης, ώστε τα οφέλη να είναι μεγαλύτερα από τα κόστη (Krugman και Obstfeld, 2011). Σε απάντηση αυτών, και παρά την ανάλυση της θεωρίας των άριστων νομισματικών περιοχών, επικράτησε η άποψη ότι η λειτουργία της ίδιας της ΝΕ θα ήταν σε θέση να μειώσει ή να κάμψει τις διαρθρωτικές διαφορές μεταξύ των χωρών που θα συμμετείχαν σε αυτή, οδηγώντας σταδιακά σε μια πραγματική σύγκλιση σε όρους παραγωγικότητας και ρυθμών μεγέθυνσης σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης

(Frankel and Rose, 1996). Θεωρητικά, ως πιθανές πηγές αποσταθεροποίησης της Ευρωζώνης θεωρούνται η ασυμμετρία στις διαταραχές της ζήτησης, οι συναφείς διαταραχές στο εμπόριο, η αδυναμία ύπαρξης μιας ουσιαστικής ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας, και η έλλειψη επαρκούς προσφοράς χρήματος στις νέες συνθήκες που θα συνόδευαν τα παραπάνω. Πιο συγκεκριμένα, η ασυμμετρία μεταξύ διαφορετικών περιοχών-χωρών εντός της Νομισματικής Ένωσης (NE) είναι πιθανό να προκύψει από το διαφορετικό συνδυασμό προϊόντων που παράγουν, την ίδια ώρα που όσο πιο ασύμμετρα είναι τα «σοκ», τόσο χρησιμότερη καθίσταται η άσκηση εγχώριας ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής.

Καθώς όμως η ολοκλήρωση προχωρά, βαθαίνει η ποικιλία των παραγωγικών δομών στο εσωτερικό της ΕΕ, άρα μεγαλώνει και το ενδεχόμενο της διαφορετικής επίδρασης μιας ασύμμετρης διαταραχής μεταξύ των κρατών μελών, με τις χώρες της περιφέρειας να βρίσκονται σε μειονεκτική θέση. Τελικά, το κόστος της προσαρμογής θα εξαρτηθεί από την αποτελεσματικότητα των εναλλακτικών μηχανισμών «διόρθωσης». Στην περίπτωση που αυτοί δεν υπάρχουν (όπως στην NE της ΕΕ), το «χτυπημένο» από τη διαταραχή ζήτησης κράτος-μέλος θα αναγκαστεί να περιορίσει την εσωτερική κυκλοφορία του χρήματος, προκειμένου να περιοριστεί η ζήτηση, διά της μείωσης των αμοιβών, της αύξησης της ανεργίας και τελικά της ύφεσης (Πελαγίδης, 2012). Εξάλλου δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός, ότι σε αυτές τις συνθήκες η Κεντρική Αρχή που καθορίζει την κατεύθυνση της νομισματικής πολιτικής δηλ. η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα στην περίπτωση της ΕΕ, δεν μπορεί να ικανοποιήσει ταυτόχρονα με τα εργαλεία που διαθέτει (προσφορά χρήματος, επιτόκιο) όλες τις αντικρουόμενες μεταξύ τους ανάγκες που προκύπτουν στα κράτη-μέλη. Πρακτικά αυτό μεταφράζεται σε αδυναμία της NE να αντιμετωπίσει τη συχνότητα και το μέγεθος των διαταραχών ζήτησης, με αποτέλεσμα να υπάρχει περίπτωση να «βλάψει» τα παραγωγικά συστήματα περιφερειών που υπό διαφορετικές συνθήκες θα είχαν θέσει υπό σχετικό έλεγχο ευκολότερα τα προβλήματα (Μαραβέγιας & Κατσίκας, 2017). Σε αυτή τη βάση και με δεδομένες τις εξελίξεις από το 2009 και μετά στην Ευρωζώνη συζητείται η ανάγκη εμπλουτισμού της αρχιτεκτονικής της Ευρωζώνης, αλλά και η ανάγκη ενίσχυσης της οικονομικής διάστασης της ONE, πέρα από τη νομισματική.

Πρβλ. απόσπασμα από Μαραβέγιας Ν. (επιμ), Ευρωπαϊκή Ένωση: Δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές, Εκδόσεις Κριτική 2016: κεφάλαιο 7 (σελ.149-190)

Πρβλ. απόσπασμα από Μαραβέγιας Ν., Τσινισιζέλης Μ., (επιμ), Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση-Οργάνωση και Πολιτικές, Εκδόσεις Θεμέλιο 2008, Αθήνα, κεφάλαια 8, 9 (σελ. 289-341)

3. Θεσμοί του διεθνούς οικονομικού συστήματος – Διεθνές νομισματικό σύστημα

3.1 Διεθνές νομισματικό σύστημα

3.1.1 Ιστορική αναδρομή

Για την απαρχή του διεθνούς νομισματικού συστήματος είναι σημαντικό να αναφερθεί, ότι αρχικά -ως γνωστό- το χρήμα είχε αξία ως μέταλλο, ενώ σταδιακά για πρακτικούς λόγους και λόγους ευκολίας, τον 18ο αιώνα, εισήχθησαν τα χαρτονομίσματα. Σε αυτό το πρώιμο νομισματικό πλαίσιο, η αξία του χρήματος αντιστοιχούσε στα αποθέματα πολύτιμων μετάλλων που υπήρχαν. Αυτή είναι κατεξοχήν η περίοδος που λειτούργησε ο λεγόμενος κανόνας του χρυσού που εφαρμόστηκε την περίοδο 1870-1914, εποχή που επικράτησαν πλήρως οι αρχές του οικονομικού φιλελευθερισμού (*laissez-faire*) με κατακόρυφη αύξηση εμπορίου και συναλλαγών, και με την ανάλυση του Ricardo για την ύπαρξη συγκριτικού πλεονεκτήματος, στη βάση του οποίου στοιχειοθετούνται οι εμπορικές σχέσεις μεταξύ χωρών, να βρίσκεται στο απόγειό της. Οι λειτουργίες του κανόνα του χρυσού ως ρυθμιστικού μηχανισμού για το διεθνές νομισματικό σύστημα ήταν αφενός η ύπαρξη μιας νομισματικής βάσης (χρυσός) και αφετέρου η παροχή ενός μέσου για τον υπολογισμό και την προσαρμογή του ισοζυγίου πληρωμών, ενώ παράλληλα σημαντική ήταν η συμβολή του στη μείωση των διακυμάνσεων των συναλλαγματικών ισοτιμιών (Cohn, 2009).

Άρα σε αυτό το πλαίσιο, τα εθνικά νομίσματα αποτιμώνταν σε σχέση με τον χρυσό, με τα κράτη με πλεόνασμα να συγκεντρώνουν χρυσό που έχαναν τα κράτη με έλλειμμα. Άρα έτσι δημιουργούνταν ισορροπία (η εκροή χρυσού ακολουθούσε τις πληρωμές σε χρήμα), ενώ οι εκροές χρυσού οδηγούσαν στον περιορισμό της προσφοράς χρήματος, με αποτέλεσμα τον αποπληθωρισμό, και συνεπώς τη μείωση των τιμών των εγχώριων προϊόντων. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνονταν η μείωση της ζήτησης για εισαγωγές, ενώ παράλληλα και οι εξαγωγές γίνονταν πιο ανταγωνιστικές, με συνέπεια να επικρατεί και πάλι ισορροπία και προσαρμογή στο ισοζύγιο πληρωμών. Από την άλλη πλευρά, ιδιαίτερα σημαντικό ήταν ότι η ρευστότητα αφορούσε τη δημιουργία πιστώσεων και έτσι εμπεδωνόταν η εμπιστοσύνη στην οικονομία, με πρωταγωνιστές σε αυτή τη λειτουργία τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής (Μ.Βρετανία, Γαλλία, Ολλανδία κ.λπ., με την πρώτη να λειτουργεί στο διεθνές σύστημα ως δανειστής τελευταίας προσφυγής, ως αυτοκρατορία της εποχής) (Economides και Wilson, 2007).

Χρονικά, μετά τον Α'ΠΠ η Μ.Βρετανία δεν μπορούσε να παίξει πλέον τον ηγετικό ρόλο που είχε επωμιστεί, άρα ουσιαστικά αυτό που ήταν πριν γνωστό ως διεθνής νομισματική τάξη οδηγήθηκε σε διάλυση, με συνέπεια να κάνει την εμφάνισή του έντονα ο προστατευτισμός, καθώς επικρατούν πλέον τάσεις οικονομικού ανταγωνισμού κυρίως διά του εμπορίου, αλλά και της κήρυξης οικονομικών πολέμων. Η σταδιακή άνοδος του προστατευτισμού συνέβαλε στη δημιουργία σημαντικών προβλημάτων από την έλλειψη ρυθμίσεων στο σύστημα, ενώ παράλληλα έκαναν την εμφάνισή τους και άλλοι στόχοι στην κοινωνία και την οικονομία των κρατών, όπως η πλήρης απασχόληση, με συνέπεια να γίνεται όλο και πιο αναγκαία η κρατική παρέμβαση. Σε αυτό το πλαίσιο, το κράτος αναλαμβάνει πλέον ευθύνες για την ευημερία των πολιτών του, πέρα από την άμυνα και την εσωτερική ασφάλεια που ήταν ο κλασικός ρόλος τον οποίο επιτελούσε ήδη το κράτος, υπό την χαρακτηριστική έννοια του «κράτους-χωροφύλακα» (Gilpin, 2006).

Στην προσπάθεια σχηματικής περιοδολόγησης του διεθνούς νομισματικού συστήματος μπορεί κανείς να εντοπίσει τις ακόλουθες βασικές περιόδους, μέχρι και τη δεκαετία του '70, με την παράλληλη αποτύπωση των κυριότερων ιδεολογικών-θεωρητικών προσεγγίσεων που κυριάρχησαν, ανά περίοδο:

- 1870- 1914: Ο κλασσικός Κανόνας Χρυσού, όπου ο χρυσός αναγνωρίζεται καθολικά ως μέσο συναλλαγών και όλα τα εθνικά νομίσματα ορίζονται και αποτιμώνται με βάση τον χρυσό. Περίοδος απόλυτη συμβατή με τον οικονομικό φιλελευθερισμό
- 1918- 1939: Ο Μεσοπόλεμος, με σημαντικότερα φαινόμενα τον υπερπληθωρισμό στη Γερμανία και φυσικά τη μεγάλη οικονομική κρίση του 1929. Περίοδος που κάνει δυναμικά την εμφάνιση του ο προστατευτισμός
- 1925-1931: προσπάθεια Αναβίωσης του Κανόνα Χρυσού, με τη Μ. Βρετανία να επανέρχεται στην πλήρη μετατρεψιμότητα της Στερλίνας στην προ του 1914 τιμή, συνδυαζόμενη με περίοδο, όπου ασκούνται περιοριστικές νομισματικές πολιτικές και σημειώνεται σημαντική αύξηση της ανεργίας
- 1931- 1944 Αναστολή της ανταλλαξιμότητας της Στερλίνας, και επικράτηση τη ελεγχόμενης διακύμανσης των ισοτιμιών, με παράλληλη αυξανόμενη διστακτικότητα των κρατών να θυσιάσουν εγχώριους στόχους όπως η πλήρης απασχόληση για την εξασφάλιση της νομισματικής σταθερότητας
- 1944- 1976: Το Σύστημα του Μπρέτον Γουντς που θεσπίστηκε μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, και σταθερή επιδίωξη την επίτευξη ή εξυπηρέτηση του ελεύθερου διεθνούς εμπορίου και της πλήρους απασχόληση στο εσωτερικό των χωρών. Περίοδος που αποτυπώνεται με τον εννοιολογικό συνδυασμό «κεϋνσιανισμός στο εσωτερικό – οικονομικός φιλελευθερισμός στο εξωτερικό»
- 1980-2007: Περίοδος της απελευθέρωσης των αγορών και επικράτηση της «συναίνεσης της Ουάσιγκτον» ('Washington Consensus'), με τη σταδιακή εμφάνιση και επικράτηση της νέας φιλελεύθερης ορθοδοξίας. Η περίοδος χαρακτηρίζεται από την άνοδο της νέας Δεξιάς, την εγκατάλειψη του κεντρικού σχεδιασμού και την κυριαρχία μιας οικονομικής ορθοδοξίας που βασίζεται στις ανοιχτές αγορές και τις ιδιωτικές επενδύσεις, στοιχεία που αποτελούν βάση για τη συναίνεσης της Ουάσιγκτον.
- 2008-σήμερα: Λόγω της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, η συγκεκριμένη περίοδος χαρακτηρίζεται ως «Χρηματοοικονομικός Κεϋνσιανισμός», κυρίως εξαιτίας της μεταφοράς κινδύνου από τον ιδιωτικό τομέα στον Δημόσιο (Gutiérrez and Revilla, 2010).

3.1.2 Μπρέτον Γουντς

Πρβλ. αποσπάσματα από Cohn κεφ. 6 (σελ. 205-250)

Το σύστημα Μπρέτον Γουντς καθιερώθηκε μετά τον Β'ΠΠ και περιλάμβανε μια φιλελεύθερη τάξη για το διεθνές εμπόριο και ένα διεθνές νομισματικό σύστημα. Σε αυτό το πλαίσιο δημιουργήθηκαν καταρχάς δυο οργανισμοί, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και η Παγκόσμια Τράπεζα, καθώς και η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT) σε μια προσπάθεια εμπέδωσης και προώθησης της φιλελεύθερης οικονομικής τάξης πραγμάτων. Μάλιστα, από τη στιγμή που το χρήμα άρχισε να γίνεται «πολιτικό» (Gilpin, 2003), αφού οι κυβερνήσεις είχαν τη δυνατότητα να το χρησιμοποιούν και να επηρεάζουν την εγχώρια και διεθνή οικονομία, παράμετρο που αποτελούσε δραστηριότητα με πολιτικές συνέπειες και

σημειώθηκε αύξηση του εμπορίου δημιουργήθηκε έντονη η ανάγκη δημιουργίας ενός διεθνούς νομισματικού συστήματος, στο πλαίσιο του οποίου έπρεπε να καθοριστεί μια διεθνώς αποδεκτή νομισματική μονάδα, να βρεθεί ένας τρόπος διαχείρισης των ισοζυγίων πληρωμών και να δημιουργηθούν διεθνείς οικονομικοί θεσμοί για να υποστηρίξουν το σύστημα και την παγκόσμια σταθερότητα στη βάση της διαχείρισης των κεφαλαιακών και χρηματιστικών ροών και συναλλαγών. Το διεθνές αυτό νομισματικό καθεστώς είναι αναγκαίο για να καθορίζεται η μέθοδος που οι εθνικές οικονομίες αποκαθιστούν την ισορροπία (μείωση πλεονασμάτων ή ελλειμμάτων στο ισοζύγιο πληρωμών) αλλά και η προσαρμογή αυτή να γίνεται με μικρό κόστος. Ως προς αυτό, αναφέρεται ενδεικτικά, ότι πέρα από την παρέμβαση στα εθνικά αποθέματα (διαρκής μείωσή τους στην περίπτωση της ελλειμματικής χώρας) για την αντιμετώπιση των ανισορροπιών, μπορεί να χρειαστεί υποτίμηση, αλλαγή μακροοικονομικών πολιτικών (πχ αντιπληθωριστική πολιτική για ελλειμματική χώρα) κ.λπ.⁶. Το αποτελεσματικό διεθνές νομισματικό σύστημα μπορεί να παρέχει ρευστότητα πέρα από την ύπαρξη αποθεμάτων, ενώ παράλληλα καλλιεργεί και την εμπιστοσύνη, καθώς ενδεικτικά η χώρα του αποθεματικού νομίσματος δεν θα ακολουθήσει πληθωριστικές πολιτικές που θα οδηγήσουν σε υποτίμηση των αποθεμάτων τους.

Το σύστημα Μπρέτον Γουντς συμφωνήθηκε το 1944, ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1947, με στόχο να αποφύγει τις αστοχίες του κανόνα του χρυσού, λαμβάνοντας υπόψη ως βασική ανάγκη την παράμετρο της ανεργίας και την αντιμετώπισή της, καθώς αυτή είχε εκθρέψει τον πολιτικό εξτρεισμό κατά τον μεσοπόλεμο. Για αυτό προσπάθησε να πετύχει συμβιβασμό ανάμεσα σε εσωτερική αυτονομία και διεθνή σταθερότητα (διά του συμβιβασμού του εμπεδωμένου φιλελευθερισμού), δηλαδή τον συνδυασμό των πολιτικών για πλήρη απασχόληση και πρόνοια στο εσωτερικό, αλλά και σχετικά ελεύθερο διεθνές εμπόριο (Ruggie, 1982). Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) ιδρύθηκε με τη σειρά του για να υποστηρίξει αυτή την προσπάθεια, ώστε να:

- 1) ελέγχει τις διεθνείς συναλλαγματικές ισοτιμίες,
- 2) υπάρχουν διεθνή νομισματικά αποθέματα που θα συμπληρώνουν τα εθνικά για να εξασφαλίζεται η ρευστότητα,
- 3) υπάρχει ένας μηχανισμός για την πολυμερή εκκαθάριση των λογαριασμών,
- 4) γίνεται έλεγχος στις εσωτερικές οικονομικές πολιτικές.

Στο πλαίσιο του Μπρέτον Γουντς συμφωνήθηκε η λειτουργία μηχανισμού σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και μεταφορά νομισματικών αποθεμάτων για την αντιμετώπιση ανισορροπιών στο ισοζύγιο πληρωμών, όπου το σύστημα των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών βασιζόταν στο δολάριο που έγινε το διεθνές αποθεματικό νόμισμα, όπως ήταν

⁶ Χαρακτηριστικά ως προς αυτό, πολλές χώρες διαβιούν πάνω από το επίπεδο που παράγουν, ενώ άλλες έχουν την τάση να συσσωρεύουν πλεονάσματα (πχ Ιαπωνία, Γερμανία) και άρα διαβιούν κάτω από τις δυνατότητές τους (επιδιώκοντας και χαμηλό πληθωρισμό). Άρα σχηματικά, για κάθε ελλειμματική χώρα, υπάρχει αλλού πλεονασματική. Σε αυτό το πλαίσιο, επειδή οι επιλογές της υποτίμησης και ο αποπληθωρισμός της οικονομίας για τις ελλειμματικές χώρες είναι οδυνηρές επιλογές (μείωση διαθέσιμου εισοδήματος, αύξηση ανεργίας, αντίστοιχα) όπως και οι επιλογές της ανατίμησης νομίσματος για την πλεονασματική (διότι έτσι μειώνονται οι εξαγωγές και αυξάνονται οι εισαγωγές) υπάρχει κίνητρο από χώρες να μεταθέτουν το βάρος της προσαρμογής σε άλλους. Έτσι, καθίσταται κρίσιμο το να έχει εγκαθιδρυθεί και να λειτουργεί ένα αποτελεσματικό διεθνές νομισματικό σύστημα.

παλιότερα ο χρυσός⁷, άρα ζωτικής σημασίας ήταν να υπάρχει αφθονία δολαρίων, όμως τα τεράστια εμπορικά πλεονάσματα των ΗΠΑ οδηγούσαν σε έλλειψη του συγκεκριμένου νομίσματος, για αυτό κρίθηκε ως απαραίτητη η διάθεση τεράστιων κονδυλίων σε μορφή οικονομικής βοήθειας από τις ΗΠΑ σε άλλες χώρες. Με αυτό τον τρόπο, οι ΗΠΑ αύξαναν διαρκώς την ισχύ τους ως εκδότες αρχή του σημαντικότερου νομίσματος και επιτυγχάνονταν η αποφυγή συναλλαγματικών κινδύνων (James, 1996).

3.2 Θεσμοί του διεθνούς οικονομικού συστήματος

Για την εξασφάλιση και την ύπαρξη αρμονίας στο διεθνές εμπόριο και τις νομισματικές πολιτικές των διαφόρων χωρών παγκοσμίως, και μάλιστα χωρίς να υπάρχει μια παγκόσμια κυβέρνηση, ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος των διεθνών οικονομικών οργανισμών, οι οποίοι ως διεθνείς θεσμοί συμβάλλουν στην κοινωνικοποίηση μεταξύ κρατών, και άρα και στην πιθανή εκμάθηση μεταξύ τους (Gilpin, 2003). Για αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερης σημασίας είναι η θεωρία του κανονιστικού πλαισίου που πρεσβεύει ότι η διεθνής οικονομική τάξη επιτυγχάνεται με την ύπαρξη ενός πλαισίου που θα καθορίζει τους όρους της συνεργασίας, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του εμπορίου, για το οποίο βασικές είναι οι αρχές της φιλελευθεροποίησης, της αμοιβαιότητας και της αμεροληψίας. Και πάλι, βέβαια, οι ρεαλιστές υποστηρίζουν ότι ακόμα κι αν υπάρχουν κανόνες, αυτοί τίθενται από τους ισχυρότερους για να εξυπηρετήσουν καταρχάς τα δικά τους συμφέροντα, και παρότι αυτό είναι πιθανό, τα κανονιστικά πλαίσια μπορούν να αναγκάζουν τα κράτη να ακολουθούν συνετές πολιτικές και να περιορίζουν πράξεις που επιβαρύνουν άλλα κράτη. Ως εναλλακτική της ανάλυσης περί κανονιστικού πλαισίου, εμφανίζεται η προσέγγιση του παγκόσμιας διακυβέρνησης, η οποία διερευνά συγκεκριμένα τη μετατόπιση της ισχύος από το εθνικό στο υπερεθνικό επίπεδο, κυρίως λόγω τη παγκοσμιοποίησης, έχοντας ως πλεονέκτημα έναντι της προσέγγισης του κανονιστικού πλαισίου το ότι η τελευταία δεν εξετάζει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ διαφορετικών κανονιστικών πλαισίων, όπως π.χ. για το εμπόριο και το περιβάλλον, κάτι που μπορεί να κάνει το πλαίσιο της παγκόσμιας διακυβέρνησης, αν και αυτό δεν αποτελεί θεωρία, παρά αναλυτικό εργαλείο (Cohn, 2009).

Σήμερα, όλοι οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί υπηρετούν το δόγμα της συναίνεσης της Ουάσιγκτον, όπως συμβαίνει και με το σύνολο των οικονομιών δυτικού τύπου, αλλά και τους χρηματοπιστωτικούς οίκους κ.λπ. που είναι υπέρ φιλελευθερισμού, των ιδιωτικοποιήσεων, των ισοσκελισμένων προϋπολογισμών κ.α. για την ανάπτυξη της διεθνούς οικονομίας. Σταδιακά, και με συγκεκριμένες μεθοδεύσεις, αυτές οι αρχές υιοθετήθηκαν ή επιβλήθηκαν και σε αναπτυσσόμενες χώρες, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η εσωτερική αυτονομία και ρυθμίζεται η συμπεριφορά πολλών οικονομικών δρώντων, παράλληλα με τη μεγιστοποίηση της αναγνώρισης της σημασίας του οικονομικού παράγοντα στις διεθνείς σχέσεις.

3.2.1 Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Το ΔΝΤ με έδρα την Washington, δημιουργήθηκε για να σταθεροποιεί καταρχάς τις συναλλαγματικές ισοτιμίες και να παρέχει στα κράτη που συμμετείχαν στους κόλπους του βραχυπρόθεσμα δάνεια για προσωρινά προβλήματα στο ισοζύγιο πληρωμών. Αρχικά, τα

⁷ Σταδιακά κρίθηκε ως προτιμότερη η διακράτηση σε \$ έναντι χρυσού, επειδή δεν χρειαζόταν ιδιαίτερη αποθήκευση, και απέδιδε τόκο.

μέλη έπρεπε να προσαρμόσουν την ισοτιμία τους με το δολάριο το οποίο ορίστηκε στα 35\$/ουγκιά, με την αναγνώριση μιας ζώνης διακυμάνσεων. Επίσης τα κράτη που συμμετείχαν στο ΔΝΤ συνεισέφεραν σε ένα κοινό λογαριασμό εθνικών νομισμάτων, με βάση την οικονομική τους δυνατότητα, που είναι διαθέσιμος για δάνεια του ΔΝΤ προς χώρες με ελλείμματα, σε περιπτώσεις που τα κράτη θα χρειάζονταν να δανειστούν από το ΔΝΤ σε έκτακτες περιπτώσεις ανισορροπίας στο ισοζύγιο πληρωμών ή να προσαρμόσουν τις ισοτιμίες τους, κατόπιν έγκρισης του ΔΝΤ. Σε κάθε μέλος δόθηκε μία «ποσόστωση» βάσει της οικονομικής του θέσης, με αυτή να καθορίζει το μέγεθος της συνδρομής του, δηλαδή τη συνεισφορά του στους πόρους του ΔΝΤ και την ισχύ του στις ψηφοφορίες (Johnson, 2000).

Ιδιαίτερα σημαντικό ήταν το γεγονός, ότι μέσα από τη λειτουργία του ΔΝΤ αποφεύχθηκε η ανταγωνιστική υποτίμηση των νομισμάτων, άρα το σύστημα δημιουργούσε εμπιστοσύνη, τουλάχιστον για τη διεθνή διακρατική συνεργασία και την αποφυγή της κερδοσκοπίας και των κακόβουλων ενεργειών από πλευράς κρατών, στηριζόμενο στην ισχύ των ΗΠΑ. Πάντως, όταν τη δεκαετία του '70 οι ισοτιμίες έγιναν κυμαινόμενες, το ΔΝΤ έχασε τον ρόλο του ελέγχου των συναλλαγματικών ισοτιμιών, αλλά ο ρόλος του ήταν ιδιαίτερα σημαντικός, ξανά, από το '80 στην προσπάθεια αντιμετώπισης της κρίσης χρέους που ξεκίνησε στη Λατινική Αμερική, όταν τα κράτη χρειάζονταν πρόσβαση σε δανεισμό και ρευστότητα. Το ΔΝΤ παρείχε σε αυτή τη βάση βραχυπρόθεσμα δάνεια, σε αντιδιαστολή με την Παγκόσμια Τράπεζα που σχεδιάστηκε καταρχάς να διαθέτει μακροπρόθεσμα για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης. Τελικά, όμως, το εγχείρημα της ανοικοδόμησης αποδείχθηκε δύσκολο, και για αυτό εφαρμόστηκε το Σχέδιο Μαρσαλ, ενώ στην Παγκόσμια Τράπεζα ανατέθηκε η ανάπτυξη των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών του πλανήτη (Broz and Frieden, 2001).

Ως στοιχεία κριτικής έναντι του ΔΝΤ ξεχωρίζουν τα ακόλουθα:

- Οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες υφίστανται ισχυρή πίεση να προσαρμοσθούν με τις προϋποθέσεις του ΔΝΤ επειδή εξαρτώνται από τα δάνειά του (οι αναπτυγμένες χώρες και οι ιδιωτικές τράπεζες απαιτούν συχνά την αποδοχή των προϋποθέσεων του ΔΝΤ προτού παράσχουν τα δάνειά τους και την αναπτυξιακή τους βοήθεια).
- Οι δανειζόμενοι υιοθετούν συχνά Αντιφατικές Νομισματικές και Δημοσιονομικές Πολιτικές για να διορθώσουν τα προβλήματα στο Ισοζύγιο Πληρωμών τους και να αποπληρώσουν τα δάνειά τους.
- Από το 1980 και έπειτα, διευρυμένος ρόλος για το ΔΝΤ με παροχή βοήθειας προς τον Αναπτυσσόμενο Κόσμο και, κατά τη δεκαετία του 1990, στα πρώην Κομμουνιστικά Κράτη επιβάλλοντας αυστηρές πολιτικές καθώς και νομισματικές και δημοσιονομικές προϋποθέσεις που υπερβαίνουν κατά πολύ τον αρχικό ρόλο του.
- Το ΔΝΤ από το '90 έχει εμπλακεί πολύ σε πολιτικές διαρθρωτικής προσαρμογής που αποτελούν παροχή βοήθειας υπό όρους που αφορούν αναπροσαρμογές στην άσκηση δημόσιας πολιτικής σε πλήθος τομέων, με τρόπο που να αντανάκλα τις αρχές των δυτικών φιλελεύθερων δημοκρατιών και οικονομιών (μείωση δημόσιου τομέα, έλεγχος των δημόσιων οικονομικών, μείωση πληθωρισμού, περιορισμένες αυξήσεις σε μισθούς δημόσιου τομέα, φιλελευθεροποίηση εμπορικής πολιτικής και άνοιγμα της αγοράς, δημιουργία περιβάλλοντος για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, ιδιωτικοποιήσεις, θεσμικές αλλαγές κ.λπ.)
- έμμεση επέμβαση που προσομοιάζει σε δράσεις του λεγόμενου ιμπεριαλιστικού καπιταλισμού, αλλά οι χώρες σε ανάγκη δεν είχαν εναλλακτικές, ώστε να αποφύγουν αυτή την επέμβαση και την υλοποίηση ενός διαφορετικού μίγματος πολιτικής

- Χειρισμός κατά τη διάρκεια της Ασιατικής και άλλων κρίσεων όπου υποχρέωσε μία σειρά από αναπτυσσόμενες χώρες να καταργήσουν τους εσωτερικούς ελέγχους στην κίνηση των κεφαλαίων και να απελευθερώσουν το χρηματοπιστωτικό τους τομέα προσελκύοντας κερδοσκοπικά κεφάλαια.
- Προγράμματα λιτότητας σε συνθήκες ύφεσης (ενώ τόνωσης της ζήτησης που εισηγείται σήμερα για τις αναπτυσσόμενες οικονομίες).
- Τα χρήματα που δάνεισε προορίζονταν για την κάλυψη ζημιών ξένων χρηματοπιστωτικών οργανισμών (Gilpin, 2003).

3.2.2 Παγκόσμια Τράπεζα

Ενώ το ΔΝΤ παρέχει βραχυχρόνια δάνεια σε χώρες με πρόβλημα στο ισοζύγιο πληρωμών, η Παγκόσμια Τράπεζα (ΠΤ) παρέχει μακροπρόθεσμα δάνεια για ανοικοδόμηση και ανάπτυξη. Σταδιακά, αυτό που παρατηρήθηκε ήταν μια αύξηση της επικάλυψης των αρμοδιοτήτων τους, καθώς το ΔΝΤ ασχολούνταν όλο και λιγότερο με νομισματική σταθεροποίηση (διά συναλλαγματικών ισοτιμιών, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω), και συνήθως δάνειζε λιγότερο ανεπτυγμένες οικονομίες, και πολύ φτωχές χώρες που δεν μπορούσαν να αντλήσουν άλλα κεφάλαια παρά μόνο από την ΠΤ, με συνέπεια και οι δυο θεσμοί να καταλήξουν για μια περίοδο περί τη δεκαετία του '70, να παρέχουν μεσοπρόθεσμα δάνεια διαρθρωτικής προσαρμογής. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η Π.Τ. έχει σημαντική επίδραση στις αναπτυξιακές στρατηγικές των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών λόγω του κυρίαρχου ρόλου της ως «μη ιδιώτη δανειστή, ως μονάδας έρευνας και παραγωγής ιδεών και ως πάροχος συμβουλών προς τον Τρίτο Κόσμο». Σε αυτό το πλαίσιο, πρακτικά η ΠΤ επηρεάζει τους όρους με τους οποίους οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες αποκτούν πρόσβαση σε αναπτυξιακή χρηματοδότηση και στις διεθνείς κεφαλαιαγορές (Johnson, 2000).

Τεχνικά, το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησης δεν προέρχεται από τις συνδρομές των κρατών μελών της, αλλά από δανεισμό στις παγκόσμιες χρηματαγορές, καθώς δανείζεται με ευνοϊκούς όρους, λόγω της υψηλής αξιολόγησής της που της δίνει τη δυνατότητα με τη σειρά της να δανείζει με κάπως υψηλότερα επιτόκια τις αναπτυσσόμενες χώρες.

3.2.3 Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

Ο ΟΟΣΑ αποτελείται από 34 μέλη, τα οποία παράγουν περισσότερο από το 30% των παγκόσμιων αγαθών και υπηρεσιών, με κύρια αποστολή του τη φιλελευθεροποίηση των διεθνών οικονομικών συναλλαγών μέσω της διάδοσης οικονομικών πολιτικών και συντονισμού, χωρίς να παρέχει όμως χρηματοδότηση. Αντίθετα, λειτουργεί μέσα από ένα σύστημα αμοιβαίας πειθούς, στο οποίο τα μέλη του ασκούν ομοιόμορφες πιέσεις το ένα στο άλλο για να εκπληρώσουν τις στοχεύσεις τους

Ιστορικά, προάγγελος του ΟΟΣΑ, από το 1948 μέχρι το 1961, ήταν ο Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΟΣ), με μέλη: Αυστρία, Βέλγιο, Δανία, Γαλλία, Ελλάδα, Ισλανδία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Νορβηγία, Πορτογαλία, Σουηδία, Ελβετία, Ισπανία, Τουρκία, Η.Β., Δυτ.Γερμανία. Ο ΟΕΟΣ αποσκοπούσε στην

προώθηση της οικονομικής συνεργασίας, της ανάπτυξης και του εμπορίου μεταξύ των χωρών μελών και αποτέλεσε βασικό οργανισμό για την εφαρμογή και διαχείριση του Σχεδίου Μαρσαλ, αφήνοντας εκτός τις χώρες του ανατολικού μπλοκ. Το 1961 και αφού το Σχέδιο Μαρσαλ έχει τερματιστεί το 1952, ο ΟΕΟΣ μετονομάζεται σε ΟΟΣΑ με την προσθήκη του Καναδά και των Η.Π.Α. ως χώρες μέλη.

Ως προς τη δομή του ο ΟΟΣΑ αποτελείται από τα ακόλουθα όργανα:

- Συμβούλιο (επιβλέπει τα υπόλοιπα όργανα, καθορίζει τον στρατηγικό προσανατολισμό και λαμβάνει αποφάσεις)
- Γραμματεία (αναλύει και προτείνει μέτρα, αλληλοσυμπληρώνοντας τις δράσεις των Επιτροπών και διακρίνεται στις ακόλουθες Γενικές Διευθύνσεις, οι οποίες αφορούν: 1) την Επιχειρηματικότητα, τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις και την Τοπική Ανάπτυξη, 2) την Φορολογική Πολιτική και τη Διοίκηση, 3) τα Χρηματοοικονομικά και τα Ζητήματα των Επιχειρήσεων, 4) την Ανάπτυξη της Συνεργασίας, 5) τα Οικονομικά, 6) την Εκπαίδευση, 7) την Απασχόληση, την Εργασία και τα Κοινωνικά Ζητήματα, 8) το Περιβάλλον, 9) τη Δημόσια Διακυβέρνηση και την Περιφερειακή Ανάπτυξη, 10) τα Στατιστικά Δεδομένα, 11) την Επιστήμη, την Τεχνολογία και τη Βιομηχανία, 12) το Εμπόριο και τη Γεωργία, 12) τις Δημόσιες Υποθέσεις και την Επικοινωνία, ενώ λειτουργεί και 13) η Εκτελεστική Διεύθυνση
- Επιτροπές (συζητούν ανά τομέα επί των προτάσεων και φέρουν την ευθύνη εφαρμογής τους).

Πρακτικά, οι δράσεις βασίζονται στην εξής ακολουθία: συλλογή δεδομένων-ανάλυσή τους- συζήτηση-λήψη αποφάσεων-εφαρμογή-παρακολούθηση/αξιολόγηση/αναθεώρηση, ενώ ο ΟΟΣΑ δραστηριοποιείται με μη δεσμευτικό τρόπο για τις χώρες μέλη, προάγοντας τη συνεργασία σε ζητήματα παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Επίσης, ο ΟΟΣΑ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη μέτρηση οικονομικών κι άλλων δεικτών σχετικών με τις επιδόσεις των χωρών μελών, προχωρά σε έκδοση συγκριτικών αποτελεσμάτων και στατιστικών δεδομένων που αποτελούν διεθνή σημεία αναφοράς, συμβάλλοντας τελικά στην επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού και της μονεταριστικής αντίληψης, στην υπεράσπιση ανοιχτού μοντέλου καπιταλισμού, ελεύθερων αγορών, και της μείωσης των ρυθμίσεων και ενίσχυσης του ανταγωνισμού, με συνέπεια να ενισχύεται περαιτέρω ο οικονομικός ορθολογισμός, η τεχνοκρατική προσέγγιση γύρω από την αποδοτικότητα των δημόσιων πολιτικών, η έμφαση του οργανισμού σε ζητήματα που αφορούν διαρθρωτικές μεταβολές των πολιτικοοικονομικών συστημάτων των χωρών μελών του και ταυτόχρονα η επικέντρωση σε έντονα στοχευμένες και εντός του πλαισίου της οικονομικής και αριθμητικής ορθοδοξίας προτάσεις άσκησης πολιτικής που αποτελούν χαρακτηριστικές δράσεις του ΟΟΣΑ (Johnson, 2000).

Σε αυτό το πλαίσιο, ο ΟΟΣΑ αυτοχαρακτηρίζεται ως 'κομβικό σημείο' της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης, με ιδιαίτερη έμφαση στον ρόλο του ΟΟΣΑ ως διεθνούς σημείου αναφοράς για τα στατιστικά στοιχεία είναι κεντρικής σημασίας εξαιτίας της έμφασης που δίνεται σε ορισμένα μεγέθη και του τρόπου με τον οποίο αυτά επιδρούν στην οικονομία και την πολιτική, καθορίζοντας το πλαίσιο δράσης των χωρών διεθνώς. Με αυτό τον τρόπο, απώτερος σκοπός είναι η ενίσχυση εκείνων των πολιτικών που θα αποφέρουν αύξηση του παραγόμενου πλούτου μέσω της οικονομικής ανάπτυξης και της παραγωγικότητας (γεγονός όμως που δεν αφορά την κατανομή του εισοδήματος), βελτίωση της αποδοτικότητας με οικονομικούς όρους των δημόσιων δράσεων των χωρών μελών, ενίσχυση της βιομηχανικής

και ευρύτερα παραγωγικής ανταγωνιστικότητας. Άρα, τα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής αναλύονται υπό το πρίσμα της διατήρησης της κοινωνικής συνοχής και ειρήνης και προκειμένου να διευκολυνθεί η οικονομική πρόοδος και να εξυπηρετηθεί η οικονομική αποτελεσματικότητα. Σε πρακτικούς όρους, ο ΟΟΣΑ δεν παρέχει δάνεια και επιχορηγήσεις, άρα σημειώνεται μια άμεση διαφοροποίηση με πρακτικές ΔΝΤ και ΠΤ, όπου οι χρηματοδοτήσεις αποτελούν μέσο καταναγκασμού για τις πολιτικές διαρθρωτικής προσαρμογής. Παρόλα αυτά, είναι σαφής η ιδεολογική συγγένεια και συνάφεια του ΟΟΣΑ με ΔΝΤ, ΠΟΕ, ΠΤ, ακολουθώντας δηλαδή το πνεύμα της συναίνεσης της Ουάσιγκτον και ως εκ τούτου υπάρχει ιδεολογική φόρτιση, σε αντίθεση με τα όργανα του ΟΗΕ, που χαρακτηρίζονται περισσότερο ως μη ιδεολογικά φορτισμένα (Gilpin, 2006).

4. Διεθνές εμπορικές σχέσεις

Πρβλ. αποσπάσματα από Cohn κεφ. 8 (σελ. 317-380)

Πρβλ. αποσπάσματα από Gilpin κεφ. 8 (σελ. 241-286)

4.1 Μια σύγχρονη, εμπειρική οικονομική ανάλυση για το εμπόριο

Οι διανοητικοί απόγονοι των Smith και Ricardo εξέλιξαν τις προσεγγίσεις για το ανταγωνιστικό και το συγκριτικό πλεονέκτημα που αποτελούσαν παραδοσιακά τη βάση του ελεύθερου εμπορίου, με συνέπεια, σήμερα, με τη συμπερίληψη των τεχνολογικών αλλαγών στον σύγχρονο κόσμο, το συγκριτικό πλεονέκτημα ενός έθνους να είναι αποτέλεσμα της πιο αποτελεσματικής αξιοποίησης των συντελεστών παραγωγής (εργασία, κεφάλαιο, τεχνολογία). Με βάση τον ανταγωνισμό, τη μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητας και τη διάθεση των σπανιζόντων πόρων μέσω της αγοράς όλοι οι εμπλεκόμενοι αποκομίζουν τελικά αμοιβαία οφέλη από τις διεθνείς εμπορικές σχέσεις, με την προϋπόθεση, ότι καθένας θα ειδικευθεί σε ότι μπορεί να παράγει με συγκριτικά χαμηλότερο κόστος, με απώτερο σκοπό να ωφεληθούν οι καταναλωτές -καθώς το ελεύθερο εμπόριο αυξάνει τις επιλογές και εναλλακτικές τους- και να μεγιστοποιηθεί ο παγκόσμιος παραγόμενος πλούτος, από τη στιγμή που οι τιμές μειώνονται και διευκολύνεται η αποδοτική χρήση των σπανιζόντων πόρων. Με τη συγκεκριμένη συλλογιστική αυξάνεται ο ανταγωνισμός στην παραγωγή τόσο εντός της ίδιας χώρας, όσο και διεθνώς, ενώ παράλληλα επεκτείνεται διεθνώς η χρήση-διάχυση της τεχνολογίας, με τελική συνέπεια την αύξηση της παραγωγικότητας και μέσω αυτής, του παραγόμενου πλούτου.

Από την άλλη πλευρά, η άσκηση μιας συνδυαστικής εμπορικής πολιτικής, δηλαδή κάνοντας χρήση δασμών και εξαγωγικών επιδοτήσεων, είναι πιθανό να αυξάνει την εθνική ευημερία, όμως στην πράξη η άσκηση πιέσεων και η πολιτική ισχύς ορισμένων δρώντων οδηγούν στη λήψη άλλων αποφάσεων από εκείνες που θα ήταν αναμενόμενες με αυστηρά οικονομικά κριτήρια. Με αυτό τον τρόπο, η εμπορική πολιτική μπορεί να καταστεί ένας μηχανισμός αναδιανομής εισοδήματος υπέρ των κλάδων με πολιτική ισχύ. Σύμφωνα με τη φιλελεύθερη παράδοση, ακριβώς λόγω της αναδιανομής του εισοδήματος που σημειώνεται στη βάση της εμπορικής πολιτικής, το ελεύθερο εμπόριο είναι τελικά προτιμότερο, και μάλιστα χωρίς εξαιρέσεις, διότι:

- α) το συμβατικά μετρούμενο κόστος των παρεκκλίσεων από το ελεύθερο εμπόριο είναι μεγάλο
- β) υπάρχουν άλλα οφέλη από το ελεύθερο εμπόριο που αυξάνουν το κόστος των προστατευτικών μέτρων και πολιτικών
- γ) κάθε προσπάθεια για σύνθετη επιλεκτική παρέκκλιση από το ελεύθερο εμπόριο θα υπονομευτεί από διαδικασίες, πρωτοβουλίες, δραστηριότητες και πιέσεις βάσει πολιτικής ισχύος (Heywood, 2013).

Μια από τις ελάχιστες περιπτώσεις -που ακόμα και με τη φιλελεύθερη παράδοση- δικαιολογείται η παρέκκλιση από το ελεύθερο εμπόριο, είναι όταν μια χώρα μπορεί να επηρεάσει τις τιμές των ξένων εξαγωγών, και συνεπώς ένας δασμός είναι σε θέση να μειώσει τις τιμές των εισαγόμενων αγαθών, με αποτέλεσμα να αντισταθμίζεται μέρος έστω

του κόστους της στρέβλωσης του δασμού⁸. Πάντως, οι επικριτές του προστατευτισμού αναφέρουν ότι το μη ελεύθερο εμπόριο και η τοποθέτηση φραγμών μειώνει την εθνική και τη διεθνή οικονομική αποδοτικότητα, αποτρέποντας τις χώρες από το να εξειδικευθούν και να εξάγουν τα προϊόντα στα οποία έχουν συγκριτικό πλεονέκτημα, ενώ μειώνει και τα κίνητρα για εφαρμογή καινοτομιών. Επίσης, με τον προστατευτισμό μπορεί να αυξηθούν προσωρινά οι εξαγωγές, όμως ακολούθως αναμένεται ότι θα πρέπει να ανατιμηθεί το εθνικό νόμισμα, υποσκάπτοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα της εγχώριας παραγωγής, ενώ δεν θα πρέπει να παραβλέπεται η πιθανότητα ύπαρξης αντιποίνων, περίπτωση, κατά την οποία είναι πολύ πιθανό να προκύψει απώλεια ευημερίας για όλους.

Το στρατηγικό εμπόριο, από την άλλη πλευρά, και το συναφές θεωρητικό πλαίσιο που το συνοδεύει, αναφέρει ότι όταν επιτυγχάνονται οικονομίες κλίμακας -σε όρους μείωσης του μοναδιαίου κόστους όσο αυξάνεται η παραγωγή-, τελικά η αγορά θα βασιστεί σε λίγες εταιρείες, καταλήγοντας σε олиγοπωλιακές συνθήκες. Σε μια τέτοια περίπτωση, οι λίγες εταιρείες μπορούν να επηρεάσουν την αγορά συνολικά και να παρακολουθήσουν τη συμπεριφορά των ανταγωνιστών τους, με συνέπεια να είναι σε θέση να ακολουθούν επιχειρηματικές στρατηγικές, ώστε να αυξήσουν τις οικονομικές τους προσόδους μέσα από τη διεκδίκηση και απόκτηση μεγαλύτερου μεριδίου αγοράς. Αυτό είναι πιθανότερο να σημειωθεί σε κλάδους με υψηλή υπεραξία όπως οι κλάδοι νέων τεχνολογιών, ενώ αρκετές χώρες -κυρίως δυτικού τύπου οικονομίες- εντοπίζουν τους τομείς (υψηλής τεχνολογίας) που προτιμούν να εξειδικευθούν, ώστε να εξασφαλίσουν υψηλές προσόδους και ασφάλεια. Προς αυτό τον σκοπό σχεδιάζουν και εφαρμόζουν παρεμβάσεις και μέτρα πολιτικής, προκειμένου να ενισχύσουν την παρουσία τους. Άρα ό,τι ισχύει για τις επιχειρήσεις μπορεί να σημειωθεί ως προς την πολύ συγκεκριμένη λειτουργία και σε επίπεδο χώρας, η οποία επιδιώκει να συνδράμει τις δικές της олиγοπωλιακές επιχειρήσεις, στοιχείο που αναγνωρίζεται ως ίδια στρατηγική, σε επίπεδο χώρας, πλέον (Cohn, 2009).

4.2 Ιστορική αναδρομή του διεθνούς εμπορικού συστήματος – GATT και ΠΟΕ

Η δημιουργία του Μεταπολεμικού Διεθνούς Εμπορικού Συστήματος συνέπεσε όπως και με τις υπόλοιπες ρυθμίσεις διεθνούς οικονομικής συνεργασίας, την περίοδο αμέσως μετά τον Β'ΠΠ. Συγκεκριμένα, ως προς το εμπόριο, σημειώθηκε σταδιακή απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου, καταρχάς μέσα από τη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT) και μεταγενέστερα, φυσικά μέσα από τις λειτουργίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ). Το 1947 υπογράφηκε η Πολυμερής Συμφωνία για το Εμπόριο και τους Δασμούς, η μετέπειτα GATT, η οποία άργησε να μετεξελιχθεί σε πλήρη οργανισμό, δηλαδή στον ΠΟΕ. Βασικός λόγος για αυτή την εξέλιξη ήταν οι αποκλίνουσες προτιμήσεις και θέσεις μεταξύ ανεπτυγμένων και υπό ανάπτυξη χωρών που κλήθηκαν να διαπραγματευτούν στους επιμέρους Γύρους της GATT που σηματοδοτούσαν την πρόοδο στις ρυθμίσεις -ή ακριβέστερα την απορρύθμιση- των διεθνών εμπορικών σχέσεων. Η GATT, συνεπώς, λειτουργούσε στη βάση διαπραγματεύσεων, των λεγόμενων «γύρων συνομιλιών», με στόχο το πολυμερές, πιο ελεύθερο δυνατό σύστημα εμπορίου, ώστε να ικανοποιηθεί ο στόχος της συνύπαρξης της διεθνούς συνεργασίας με την εσωτερική αυτονομία.

⁸ Σε αυτή την περίπτωση είναι πιθανή η ύπαρξη αυτού που ονομάζεται «άριστος δασμός».

Μάλιστα, η GATT λειτούργησε συνδυαστικά με το ΔΝΤ, αφού χάρη σε αυτό η κερδοσκοπία και οι κινήσεις τακτικής των κρατών στη βάση του καθορισμού της συναλλαγματικής τους ισοτιμίας (πχ με υποτιμήσεις) περιορίζονταν ενώ βασικά στοιχεία της GATT ήταν: α) ο γενικός κώδικας εμπορικής πρακτικής και κανόνων συμπεριφοράς και β) ο ειδικός κατάλογος δασμών που αφορούσε σε χιλιάδες αγαθά. Από την άλλη πλευρά, η GATT και λειτουργία του διεθνούς εμπορικού συστήματος καθοριζόταν βάσει των ακόλουθων αρχών:

- Η Αρχή της Εθνικής Μεταχείρισης, όπου απαγορεύονταν οι διακρίσεις μεταξύ αλλοδαπών και εγχώριων προϊόντων στις περιοχές της φορολογίας και των διοικητικών κανονισμών
- Η Αρχή της Διαφάνειας ή Αποδοχή Προστασίας της Εγχώριας Παραγωγής μόνο μέσω Δασμών, σύμφωνα με την οποία δηλ. οι μη δασμολογικοί φραγμοί, όπως ποσοτικοί και ποιοτικοί έλεγχοι θα έπρεπε να αντικατασταθούν από δασμούς, που παρακολουθούνται πιο εύκολα
- Η Αρχή του Μάλλον Ευνοούμενου Κράτους, που αφορούσε τη διασφάλιση ότι οι εισαγωγές προέρχονται από εκείνους τους ξένους προμηθευτές με τη χαμηλότερη τιμή πώλησης και οποιεσδήποτε παραχωρήσεις ως προς τους δασμούς συγκεκριμένων αγαθών από ένα κράτος θα έπρεπε να επεκτείνονται σε όλους τους συμβαλλόμενους
- Η Αρχή της Αμοιβαιότητας, σύμφωνα με την οποία αν ένα κράτος μείωνε τους δασμούς για τα αγαθά ενός άλλου κράτους, τότε αυτόματα το 2ο κράτος θα έπρεπε να ανταποδώσει την κίνηση αυτή

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, οι διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο της GATT γίνονταν σε Γύρους. Ιστορικά οι Γύροι της πρώτης 20ετίας της GATT ήταν οι ακόλουθοι: Γύρος της Γενεύης (1947), Γύρος της Annecy (1949), Γύρος του Torquay (1950-1), Γύρος της Γενεύης (1955-6), Γύρος του Dillon (1960-1), Γύρος του Κέννεντυ (1964-7). Από τη δεκαετία του '70 ουσιαστικά συζητήθηκαν ζητήματα και λήφθηκαν αποφάσεις ιδιαίτερης βαρύτητας για το διεθνές εμπορικό σύστημα στο μέλλον. Αυτό συνέβη καταρχάς στον Γύρο του Τόκιο (1973-9), σε μια κρίσιμη περίοδο, μάλιστα, κατά την οποία η κατάσταση επιδεινώθηκε από τις νομισματικές εξελίξεις, τον τερματισμό του συστήματος σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών και την εγκατάλειψη του Μπρετον Γουντς, στοιχεία που υπονόμευσαν την διεθνή εμπορική τάξη. Η απροθυμία των ΗΠΑ να συνεχίσουν να παίζουν τον ηγέτη, και να προσαρμόσουν την οικονομία τους, ώστε να συνεχίσει η διατήρηση του προηγούμενου νομισματικού καθεστώτος συνδυάστηκε με την άνοδο νέων ανταγωνιστών στο διεθνές στερέωμα, της ΕΟΚ και της Ιαπωνίας. Συνέπεια της κατάστασης αυτής για την πολυμερή εμπορική διαπραγμάτευση ήταν η σημαντική καθυστέρηση των Γύρων, την ίδια περίοδο, μάλιστα, που λόγω της πετρελαϊκής κρίσης ανέκυψε μια σχετική τάση προς τον νέο προστατευτισμό τη δεκαετία του '70. Ως προς αυτή την δυσμενή συγκυρία για το εμπόριο, ο Γύρος του Τόκιο συνέβαλε σημαντικά στην περικοπή των δασμών και τη μείωση των μη δασμολογικών μεσών. Από τα μέσα του '80 και μετά που ξανάρχισαν οι διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο των Γύρων, ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο για την πορεία του εμπορίου και τη διεθνή τάση υπέρ του εμπορίου είναι ο πολλαπλασιασμός των μελών της GATT. Σε κάθε περίπτωση, ως ο πιο σημαντικός Γύρος στο πλαίσιο της GATT αποδείχθηκε ο Γύρος της Ουρουγουάης (1986-94) μετά και την άνοδο της Νέας Δεξιάς και την οριστική επικράτηση της συναίνεσης της Ουάσιγκτον που έδωσε πραγματικά μεγάλη ώθηση στη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, επιτυγχάνοντας περαιτέρω σημαντική μείωση των δασμών

και σε κλαδικό επίπεδο (κυρίως κλωστοϋφαντουργία και γεωργία), ενώ ως τελικό του αποτέλεσμα ήταν και η δημιουργία του ΠΟΕ (Cohn, 2002).

Επιχειρώντας μια επισκόπηση της GATT, μπορεί κανείς να αναφέρει τα ακόλουθα ως βασικά στοιχεία, αναφορικά με τη λειτουργία της, τα επιτεύγματά της, αλλά και τα μειονεκτήματά της:

- Για όλη την περίοδο μετά τον Β'ΠΠ και ως το '60 η αλματώδης ανάπτυξη των ΗΠΑ και η αύξηση της ευημερίας αύξησε τη ρευστότητα και τις προσδοκίες, συμβάλλοντας παράλληλα στην αύξηση του όγκου του εμπορίου.
- Η GATT και οι πρακτικές που ακολουθήθηκαν στη βάση της λειτουργίας της ήταν καθοριστική σε αυτή την εξέλιξη.
- Η αυξανόμενη διείσδυση του εμπορίου στις εθνικές οικονομίες οδήγησε σε αναγνώριση ύπαρξης «θεμιτής και νόμιμης συμπεριφοράς».
- Παράλληλα τα εμπορικά προβλήματα συσχετίστηκαν και με θέματα εθνικής κυριαρχίας, κουλτούρας, προστασίας των εργαζομένων, προστασίας του περιβάλλοντος κ.λπ.
- Πολλές φτωχές χώρες θεωρούσαν ότι το εμπορικό σύστημα λειτουργούσε τον 20ο αιώνα εις βάρος τους και υπέρ των πλούσιων
- Παρόλα αυτά το '70 λόγω της κάμψης των δυτικών οικονομιών το σύστημα εμφάνισε τα πρώτα προβλήματα.
- Συγκεκριμένα ο παγκόσμιος στασιμοπληθωρισμός και ο Νέος Προστατευτισμός (κυρίως των ΗΠΑ με μη δασμολογικά μέτρα και ποσοτικούς περιορισμούς για να αντιμετωπίσουν την επέλαση των ιαπωνικών εξαγωγών) που αναδύθηκε στο ζοφερό διεθνές πολιτικο-οικονομικό περιβάλλον του '70 σταμάτησε τάση φιλελευθεροποίησης που είχε ξεκινήσει μετά τον Β'ΠΠ
- Ο άτυπος χαρακτήρας της GATT την έκανε να προσομοιάζει περισσότερο σε λέσχη
- Οι συμφωνίες στο πλαίσιο της δεν αφορούσε σε γεωργία⁹, υφαντουργία
- Προέβλεπε εξαιρετικά χαλαρές διαδικασίες επίλυσης διαφορών

Σε κάθε περίπτωση, η GATT αποτελούσε απλά Συμφωνία με μια γραμματεία, ενώ ΠΟΕ είναι κανονικός οργανισμός με νομική συνοχή και φόρουμ διαπραγματεύσεων με υπουργικές συναντήσεις ανά 2ετία. Συνολικά, από το 1947 συζητήθηκαν και συμφωνήθηκαν εννιά γύροι, με πιο βασικό τον Γύρο της Ουρουγουάης, που οδήγησε το 1994 στην ίδρυση του ΠΟΕ και σε σημαντικότερη απελευθέρωση στις οικονομικές σχέσεις. Ο ΠΟΕ επεκτάθηκε και σε αγροτικά προϊόντα και την υφαντουργία όπου η GATT δεν είχε αρμοδιότητα, ενώ μια επιπλέον βασική αλλαγή από την GATT στον ΠΟΕ ήταν, ότι η GATT αφορούσε μόνο τα αγαθά, ενώ ο ΠΟΕ και τις υπηρεσίες, στοιχείο ιδιαίτερης σημασίας, αφού η σύγχρονη οικονομία βασίζεται πολύ στον τριτογενή τομέα. Ο ΠΟΕ αποτελεί σε σημαντικό βαθμό δημιούργημα των ΗΠΑ ως αποτέλεσμα της στρατηγικής τους να καταστούν οικονομία προσανατολισμένη στις υπηρεσίες και την

⁹ Ο γεωργικός τομέας θεωρείται κρίσιμος σε αυτή τη συζήτηση, καθώς α) στη βάση των εξαιρέσεων της GATT λειτουργούσε η ΚΑΠ της ΕΕ, β) αποτελούσε σημαντικότατο τομέα για τις υπό ανάπτυξη χώρες, γ) η καταρχάς είχε συμφωνηθεί και ίσχυε διαφορετική μεταχείριση των ακατέργαστων από τα κατεργασμένα προϊόντα ως προς τους επιβαλλόμενους δασμούς, υπέρ των πλούσιων, βιομηχανικών κρατών. Τα ακατέργαστα προϊόντα είχαν χαμηλούς δασμούς, σε αντίθεση με τα κατεργασμένα, άρα για τις υπό ανάπτυξη χώρες ήταν πιο συμφέρον να εξάγουν τα πρώτα –αποτρέποντας με αυτό τον τρόπο και την ανάπτυξη της αντίστοιχης βιομηχανίας τους- ενώ τα δεύτερα τα εμπορεύονταν οι πλούσιες χώρες, με βάση τις εισαγωγές τους σε φυσικούς πόρους από τις φτωχές χώρες

υψηλή τεχνολογία. Ο ΠΟΕ διαχειρίζεται και ρυθμίζει το διεθνές εμπορικό σύστημα και σταδιακά έχει καταφέρει να εντάξει τη γεωργία στο κύριο ρεύμα του διεθνούς εμπορίου με δασμούς -ως προς το ύψος και τη διάρκεια τους- παρεμφερείς με άλλα προϊόντα, ενώ στο πλαίσιο της λειτουργούν ο Μηχανισμός Επίλυσης Διαφορών (Dispute Settlement Mechanism) και ο Μηχανισμός Επισκόπησης της Εμπορικής Πολιτικής (Trade Policy Review Mechanism – TPRM).

Μετά τον Γύρο της Ουρουγουάης, έγινε σύγκληση Υπουργικής Συνόδου στο Σιατλ, το 1999, η οποία χαρακτηρίστηκε από αποτυχία, λόγω διαδηλώσεων και ελλειπούς προετοιμασίας σύσκεψης κυρίως επί των διαφορών των χωρών του Βορρά αφενός και των χωρών του Νότου, αφετέρου. Από το 2001 η νέα προσπάθεια πολυμερούς συνεννόησης ξεκίνησε με τον Γύρο της Ντόχα, που καταρχάς είχε προοπτική ολοκλήρωσης το 2005, αν και αντιμετώπισε σημαντικότερα εμπόδια και δυσκολίες, λόγω μεγάλων διαφορών και πάλι μεταξύ Βορρά Νότου, καταλήγοντας έτσι σε αναστολή των σχετικών συζητήσεων το 2006. Αντικειμενικά κρίνεται, πάντως ότι πλέον η δυσκολία στην επίτευξη συμφωνιών εξηγείται με αντικειμενικούς όρους, αφού πλέον τα μέλη του ΠΟΕ είναι πολύ περισσότερα σε σχέση με το παρελθόν, ενώ πλέον και τα προς συζήτηση θέματα χαρακτηρίζονται ως ιδιαίτερα σύνθετα και «στριφνά», οπότε είναι δύσκολο να υπάρξει συναίνεση.

Έχει ενδιαφέρον, πάντως, ότι συχνά καταλογίζονται στον ΠΟΕ ευθύνες για τη μη επίτευξη συμφωνίας, χωρίς να είναι αποκλειστικά δική του ευθύνη, καθώς για τα περισσότερα ζητήματα υπεύθυνες είναι οι εθνικές κυβερνήσεις (π.χ. περιβάλλον), ενώ στην πραγματικότητα ο ΠΟΕ έχει μικρή ή καθόλου αρμοδιότητα επί τέτοιων θεμάτων. Ειδικά, το ζήτημα του περιβάλλοντος δεν αποτελεί προτεραιότητα του ΠΟΕ -π.χ. ως προς περιβαλλοντικά στάνταρ και τις βιομηχανικές διαδικασίες- ενώ η σχετική συζήτηση για εναρμόνιση είναι βέβαιο ότι θα οδηγήσει σε χειροτέρευση των περιβαλλοντικών προδιαγραφών. Αντίθετα, αν το περιβάλλον θεωρηθεί σημαντικό στοιχείο για τη διεθνή εμπορική συνεννόηση και προταχθεί η προστασία του είναι πάλι βέβαιο, ότι οι λιγότερο πλούσιες χώρες θα αντιδράσουν, θεωρώντας το προκάλυμμα για την προστασία των ισχυρότερων χωρών. Παρεμφερές είναι και το ζήτημα των συνθηκών εργασίας σε χώρες του τρίτου κόσμου, ως πρόφαση για προστασία εργαζομένων και θέσεων εργασίας, σε ισχυρότερες οικονομίες, όπως οι ΗΠΑ.

Σε κάθε περίπτωση, θεωρείται πάντως ότι η φιλοσοφία της λειτουργίας τόσο της GATT, όσο και του ΠΟΕ είναι η ακόλουθη: αμφότεροι λειτούργησαν και λειτουργούν ως συσκευή που έλκει σταδιακά ένα βαρύ αντικείμενο (παγκόσμια οικονομία) σε μια πλαγιά προς την κορυφή (το ελεύθερο εμπόριο). Για να φτάσεις στην κορυφή χρειάζεται «μοχλούς» για την έλκυση και «οδοντωτούς τροχούς» για να αποφευχθούν τα γλιστρήματα, δηλαδή οι οπισθοχωρήσεις προς τους περιορισμούς στο εμπόριο. Αντίστοιχα, ο οδοντωτός τροχός είναι οι δεσμευτικοί δασμοί, ως ο μέγιστος δασμός δηλαδή που ισχύει ο οποίος δεν μπορεί να αυξηθεί -αν και είναι πιθανό να μειωθεί- ώστε να αποφεύγονται οι πειρασμοί για μη δασμολογικές παρεμβάσεις, ενώ αντίστοιχα ο μοχλός είναι οι γύροι των εμπορικών διαπραγματεύσεων (Barton et al. 2006).

5. Χρηματοοικονομικό σύστημα – Πολυεθνικές επιχειρήσεις – Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και το Κράτος

Πρβλ. αποσπάσματα από Ρουμελιώτη σελ.67-79

Πρβλ. αποσπάσματα από Gilpin κεφ. 11 (σελ. 341-374)

5.1 Η πορεία και εξέλιξη του χρηματοοικονομικού συστήματος

Από το 1970 -και κυρίως λόγω ύπαρξης των λεγόμενων «πετρελαιοδολαρίων» αποφασίστηκε η εξάλειψη των ελέγχων στη μεταφορά κεφαλαίων, εξέλιξη που οδήγησε στην αυξημένη ολοκλήρωση των εθνικών κεφαλαιαγορών και τη δημιουργία ενός παγκόσμιου χρηματοοικονομικού συστήματος, σε τέτοιο βαθμό που ειδικά σε αυτό τον τομέα η έννοια της «οικονομικής παγκοσμιοποίησης» είναι ακριβής. Βέβαια, από την άλλη πλευρά, αξίζει να σημειωθεί, ότι η επέκταση των διεθνών μετακινήσεων κεφαλαίου δεν είναι νέο φαινόμενο, αφού, ενδεικτικά, πριν τον Α'ΠΠ το 50% των βρετανικών αποταμιεύσεων βρισκόταν στο εξωτερικό, κυρίως λόγω των βρετανικών αποικιών (Cohn 2009).

Σε κάθε περίπτωση, σε αυτή τη συζήτηση είναι κρίσιμο να γίνει η διάκριση μεταξύ βραχυπρόθεσμων μετακινήσεων κεφαλαίου, από τη μια πλευρά, οι οποίες στοχεύουν κατεξοχήν στην απόδοση άμεσου και υψηλού κέρδους, και μακροπρόθεσμων, από την άλλη που σχετίζονται περισσότερο με επενδύσεις σε παραγωγικές δραστηριότητες. Όσον αφορά τις χρηματοπιστωτικές κρίσεις, αυτές συχνά συνδέονται με τις βραχυχρόνιες τοποθετήσεις κερδοσκοπικού χαρακτήρα, με χαρακτηριστικό το παράδειγμα της κρίσης στη Ν.Α. Ασία που ήταν αποτέλεσμα της σημαντικής έκθεσης των οικονομιών των χωρών αυτών στα ξένα (βραχυχρόνια) κεφάλαια και της τρωτότητάς τους σε πιθανές μεταβολές των προτιμήσεων των επενδυτών, που σε συνδυασμό με τις λανθασμένες επιλογές σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής και συγκεκριμένα των πολιτικοοικονομικών επιλογών που προέκριναν και ενίσχυαν την κατανάλωση και τον υπερ-δανεισμό επιδείνωσαν περαιτέρω την κατάσταση, οδηγώντας στη χρηματοοικονομική κρίση των τελών της δεκαετίας του '90. Για την ανάλυση του διεθνούς χρηματοοικονομικού συστήματος έχει ενδιαφέρον να ληφθεί υπόψη, ότι μετά από κάθε κρίση τέτοιου είδους -που συνδέεται και παραπέμπει έμμεσα σε δομικά και διαρθρωτικά ζητήματα του συστήματος- προβάλλεται έντονα η ανάγκη να τεθούν ρυθμίσεις στο διεθνές σύστημα, είτε με την επανεξέταση των υφιστάμενων κανόνων και πλαισίου, είτε με την δημιουργία και θέσπιση νέων. Πάντως, εκτός αυτών των περιπτώσεων «δομικής» κρίσης, υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που οδηγούν επίσης σε μια χρηματοπιστωτική κρίση, και οι οποίοι είναι περισσότερο συγκυριακοί, όπως είναι η μετατόπιση της οικονομίας και της οικονομικής δραστηριότητας ή ένας «εξωτερικός κλονισμός», όπως ο πόλεμος, η κακή οικονομική συγκυρία λόγω κακής σοδειάς, ή η αναταραχή στην αγορά λόγω εισαγωγής μιας ριζοσπαστικής καινοτομίας και νέας τεχνολογία που καταστρέφει ένα κλάδο κ.α. (Das, 2005).

Άλλη συνήθης αιτία εκδήλωσης χρηματοοικονομικών κρίσεων είναι επίσης η δημιουργία «μανίας» σε κάποιες οικονομικές δραστηριότητες σε βαθμό που η συμπεριφορά των

οικονομικών δρώντων γίνεται από ένα σημείο και μετά ανορθολογική, δημιουργώντας έτσι τη λεγόμενη «φούσκα» στην αγορά, σε μια προσπάθεια αποκόμισης του μεγαλύτερου δυνατού οφέλους άμεσα και γρήγορα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα καλά ενημερωμένα άτομα -που γνωρίζουν ότι η αξία των συγκεκριμένων χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων είναι υπερτιμημένη- ρευστοποιούν τα συγκεκριμένα περιουσιακά στους στοιχεία, με αποτέλεσμα η σχετική κινητικότητα που σημειώνεται στην πώληση των στοιχείων αυτών να οδηγεί αντίστοιχα σε μείωση των τιμών τους. Όταν αυτή η εξέλιξη πάρει πιο μαζικό χαρακτήρα, τότε δημιουργείται πανικός στην προσπάθεια να αποφύγουν και οι υπόλοιποι επενδυτές την απώλεια των κεφαλαίων τους και τα πιο επισφαλή στοιχεία από το χαρτοφυλάκιό τους, με συνέπεια να οδηγείται το σύστημα σε κρίση. Στην πραγματικότητα οι φάσεις «ευφορίας» στην αγορά που οδηγούν στις «φούσκες» είναι εγγενή στοιχεία του σύγχρονου καπιταλισμού, ενώ μπορεί να υποστηριχθεί σαφώς, ότι η κρίση προκύπτει από «αγελαία» φαινόμενα, καθώς αυτό που για τον μεμονωμένο δρώντα είναι ορθολογικό, αν γίνει ταυτόχρονα, σε συντονισμό, αλλά και άναρχα από όλους, θα καταλήξει σε ανορθολογικά αποτελέσματα που θα είναι επιζήμια για το σύνολο της οικονομίας, όπως το κλασικό παράδειγμα της μαζικής ανάληψης καταθέσεων από τράπεζες (Rieffell, 2003).

Επειδή ιστορικά έχουν καταγραφεί επαναλαμβανόμενα φαινόμενα κερδοσκοπικής «μανίας», πανικών και τελικά κρίσεων, πολλοί υποστηρίζουν ότι τα διεθνή χρηματοοικονομικά ζητήματα δεν θα πρέπει να εναπόκεινται μόνο στην ελεύθερη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς, μόνο στη βάση δηλαδή του απλού καταρχάς κανόνα της διασφάλισης της μετακίνησης κεφαλαίων από οικονομίες με πλεονάζουσες αποταμιεύσεις σε εκείνες όπου οι επενδυτικές ευκαιρίες υπερβαίνουν τις εγχώριες αποταμιεύσεις, αλλά είναι αναγκαία η προσπάθεια ρύθμισης της αγοράς. Μάλιστα, χαρακτηρίζεται ως προτιμότερη η θέσπιση κανόνων και ελέγχων, από πριν, και όχι η ενίσχυση των «πυροσβεστικών μηχανισμών/μέτρων», εκ των υστέρων, για την αποφυγή έντονων φαινομένων και διακυμάνσεων στην οικονομική δραστηριότητα, ενώ παράλληλα θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η προσπάθεια αποφυγής του προβλήματος που δημιουργεί ο «ηθικός κίνδυνος»¹⁰. Πάντως, αυτό που είναι δεδομένο είναι ότι όλες οι εξελίξεις γύρω από τα χρηματοοικονομικά έχουν καταστήσει πιο αλληλένδετες και αλληλεξαρτώμενες τις οικονομίες των χωρών, άρα και τις οικονομικές πολιτικές τους (λιγότερο ίσως τις δημοσιονομικές πολιτικές και κυρίως τις νομισματικές πολιτικές), με αποτέλεσμα να μειώνεται έτσι η αυτοτέλεια και ανεξαρτησία τους (Heywood, 2013).

5.2 Η δραστηριότητα των πολυεθνικών επιχειρήσεων

Σύμφωνα με ένα σχετικά απλό, αλλά περιεκτικό ορισμό, πολυεθνική επιχείρηση είναι η επιχείρηση εκείνη η οποία διενεργεί άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) και η οποία έχει την ιδιοκτησία της, ή ελέγχει με οποιονδήποτε τρόπο, δραστηριότητες προστιθέμενης αξίας σε περισσότερες από μια χώρες (Dunning and Lundan 2008). Ο ορισμός αυτός αναδεικνύει εν

¹⁰ Αυτή η αναφορά σχετίζεται με την περίπτωση, όπου αν είναι εκ των προτέρων γνωστό, ότι ανεξάρτητα με τις εξελίξεις, πάντα θα υπάρχει μια μορφή παρέμβασης που θα θεραπεύει εκ των υστέρων την όποια αστοχία του συστήματος ή άστοχη συμπεριφορά των οικονομικών δρώντων, όπως το ΔΝΤ, τότε αυτό είναι πιθανό εξ ορισμού να ενθαρρύνει τις ριψοκίνδυνες και άφρονες συμπεριφορές και αποφάσεις.

πολλοίς τα χαρακτηριστικά στοιχεία των πολυεθνικών επιχειρήσεων που τις διαφοροποιούν από άλλες επιχειρήσεις, καθώς και τον κεντρικό ρόλο των ΑΞΕ στην λειτουργία τους. Η επιλογή ορισμένων επιχειρήσεων να δραστηριοποιούνται σε περισσότερες από μια χώρες, σχετίζεται με δυο διαδεδομένα ζητήματα, τα οποία προσπαθούν να ικανοποιήσουν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις μέσα από αυτή τους τη δραστηριότητα: α) το ζήτημα της εγκατάστασης, όπου βασικό στοιχείο είναι η ύπαρξη πόρων και η χωρική τους συγκέντρωση, καθώς και η προσπάθεια να καταστούν παράγοντες, κρίσιμοι για την παραγωγή, ενδογενείς, όπως είναι η μεταφορά τεχνολογίας, η αναγνώριση της τεχνολογικής καινοτομίας και η ύπαρξη ευνοϊκού περιβάλλοντος και συνθηκών, όπως το καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό, β) το ζήτημα της εσωτερίκευσης, στις περιπτώσεις που το προϊόν μιας επιχείρησης αποτελεί συχνά προϊόν μιας άλλης, οπότε σε ορισμένες περιπτώσεις είναι επικερδέστερο μια επιχείρηση να εσωτερικεύει όλα τα ενδιάμεσα στάδια ως το τελικό προϊόν, με στόχο την καθετοποίηση της παραγωγής (Ρουμελιώτης, 2006).

Ορισμένα από τα κύρια γνωρίσματα της διεθνούς επιχειρηματικής δραστηριότητας σήμερα σχετίζονται με: α) την επιδίωξη για αποτελεσματικότητα, συνηθέστερα μέσα από την αναζήτηση στρατηγικών περιουσιακών στοιχείων, αλλά όχι αποκλειστικά με αυτό τον τρόπο, β) τη διαφοροποίηση, αλλά και την αυξανόμενη περιπλοκότητα των σχετικών οργανωτικών και διοικητικών δομών, και γ) με τη λεγόμενη παγκόσμια εταιρική στρατηγική, η οποία σαφώς και δεν περιορίζεται στα όρια του κράτους προέλευσης. Αντίστοιχα, τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από τη λειτουργία των πολυεθνικών επιχειρήσεων έχουν να κάνουν εν πολλοίς με τους ακόλουθες παράγοντες-παραμέτρους:

- παγκόσμια επιχειρηματική και επενδυτική παρουσία και δραστηριότητα
- επίτευξη οικονομιών κλίμακας
- πρόσβαση σε παγκόσμια χρηματοδότηση
- άμεση πρόσβαση σε εισροές – πρώτες ύλες
- δυνατότητα ενίσχυσης της φήμης τους (Barba Navaretti and Venables, 2004).

Οι ΑΞΕ αποτελούν μέρος μια επιχειρηματικής στρατηγικής για την καθιέρωση σε μια οικονομία και μπορεί να συνεπάγονται είτε την αγορά (εξαγορά) υφιστάμενων επιχειρήσεων, καθώς μια ξένη επιχείρηση ελέγχει μια θυγατρική σε άλλη χώρα, οπότε αυτό δεν αποτελεί απλά μεταβίβαση πόρων, αλλά απόκτηση ελέγχου, είτε την κατασκευή νέων εργοστασίων, δηλαδή «επένδυση εκ του μηδενός». Κατά κανόνα, οι πολυεθνικές είναι συνήθως ολιγοπωλιακές επιχειρήσεις και λειτουργούν σε ατελείς αγορές, και γενικά παρατηρείται, ότι επεκτείνονται όταν:

- υπάρχει πρόοδος στις Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνίας
- σημειώνεται οικονομική μεγέθυνση
- οι κυβερνήσεις και το διεθνές σύστημα επιτρέπει και διευκολύνει τέτοιες πρωτοβουλίες (π.χ. είναι σύνηθες, οι κυβερνήσεις από πλευράς τους να καταφεύγουν σε μέτρα, όπως οι φοροαπαλλαγές για προσέλκυση των ΑΞΕ)
- επικρατούν συνθήκες φιλελευθεροποίησης και κινητικότητα των ΑΞΕ
- σε περιόδους εμπορικού προστατευτισμού, καθώς οι πολυεθνικές επιχειρήσεις μεταφέρουν την παραγωγή τους στο εξωτερικό για να υπερπηδήσουν εμπορικούς φραγμούς (Πιτέλης και Sugden, 2002).

Ως προς τις θεωρητικές προσεγγίσεις γύρω από τη λειτουργία, τη χρησιμότητα και τους σκοπούς των πολυεθνικών επιχειρήσεων, συνοπτικά μπορεί να υποστηριχθεί, ότι οι

φιλελεύθεροι θεωρούν, ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις και οι ΑΞΕ συντελούν στην αύξηση της αποδοτικότητας και στην προώθηση της καινοτομίας και στην ενίσχυση του ανταγωνισμού, της οικονομικής μεγέθυνσης και της απασχόλησης, ενώ παράλληλα λειτουργούν ως εξωτερική χρηματοδότηση για την αντιμετώπιση ανεπαρκειών στις αποταμιεύσεις, ενισχύουν τα έσοδα από εξαγωγές, ενώ παράλληλα φορολογούνται, καλύπτουν ανάγκες για εισαγόμενη τεχνολογία, άρα υποκαθιστούν με αυτό τον τρόπο την ανάγκη για σχετικές εισαγωγές. Αντίστοιχα, η *θεωρία του κύκλου του προϊόντος* -που αποτελεί αρχική θεώρηση περί πολυεθνικών επιχειρήσεων- πρεσβεύει, ότι οι αμερικάνικες εταιρείες είχαν αρχικά συγκριτικό πλεονέκτημα λόγω τεχνολογικής ικανότητας και μεγάλου μεγέθους της αγοράς. Όμως, καθώς οι αγορές των προϊόντων τους έγιναν πιο ώριμες, τα προϊόντα τους έτυχαν αντιγραφής από άλλους ανταγωνιστές που αποκτούν επίσης τεχνογνωσία. Προκειμένου οι πρώτες να αποφύγουν τον ανταγωνισμό και να διαφυλάξουν τη μονοπωλιακή τους θέση επενδύουν στο εξωτερικό ιδρύοντας αντίστοιχες εγκαταστάσεις. Σύμφωνα με την *εκλεκτικιστική θεωρία*, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις διά της διεθνούς τους δραστηριότητας προσπαθούν να εσωτερικεύσουν παράγοντες που είναι πλεονεκτικότεροι στο εξωτερικό και που είναι διαθέσιμοι σε εγχώριες εταιρείες της άλλης χώρας, όπως πρόσβαση σε πρώτες ύλες, η ύπαρξη ανθρώπινου δυναμικού ή πρόσβαση σε υψηλή τεχνολογία (Dunning and Lundan, 2008). Από την άλλη πλευρά, η *στρατηγική θεωρία* δίνει έμφαση στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας -από την προμήθεια της πρώτης ύλης ως την παραγωγή και τις λειτουργίες του μαρκετινγκ- όπου με αυτό τον τρόπο οι πολυεθνικές επιχειρήσεις αντλούν πλεονεκτήματα από την αλυσίδα των αξιών, επιτελώντας τη δραστηριότητά της στην πιο αποδοτική για κάθε συγκεκριμένη δραστηριότητα περιοχή του κόσμου, την ίδια στιγμή που οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις μέσω των θυγατρικών τους έχουν σχεδόν τέλεια πληροφόρηση για τις συνθήκες στην ξένη αγορά (Gereffi et al., 2005). Οι *ρεαλιστές*, από την άλλη πλευρά, υποβαθμίζουν την πολιτική ισχύ των πολυεθνικών και θεωρούν ότι τα ισχυρά κράτη ασκούν έλεγχο πάνω τους, ενώ συναφής είναι και η *κρατικοκεντρική αντίληψη*, σύμφωνα με την οποία οι πολυεθνικές επιχειρήσεις ανθούν μέσα σε ένα ευνοϊκό διεθνές πολιτικοοικονομικό περιβάλλον, με τον ηγετικό ρόλο των ΗΠΑ -μετά τον Β'ΠΠ- και τη διεθνή συναίνεση στις δυτικού τύπου οικονομίες να ευνοούν την επέκταση των αμερικάνικων και λοιπών (καπιταλιστικών) εταιρειών (Chandler and Mazlich, 2005). Αντίθετα, οι *ιστορικοί δομιστές* βλέπουν τις πολυεθνικές επιχειρήσεις ως αρπακτικά μονοπώλια που υπερχρεώνουν για τα αγαθά και τις υπηρεσίες που παράγουν, περιορίζουν τη ροή της τεχνολογίας και δημιουργούν σχέσεις εξάρτησης του ανίσχυρου από τον ισχυρό. Στις χώρες προέλευσης επίσης οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν επίσης αρνητική επίδραση, καθώς μέσα από το φαινόμενο-πρακτική «race-to-the-bottom» συμβάλλουν στην υποβάθμιση των υφιστάμενων ρυθμίσεων στις προηγμένες χώρες από όπου προέρχονται τομείς και θέματα, όπως τα εργασιακά και τα περιβαλλοντικά πρότυπα. Η *μαρξιστική αντίληψη* για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις δίνει έμφαση στο ότι ο νόμος του αυξανόμενου μεγέθους εταιρειών -καθώς ορισμένες από αυτές έχουν τζίρο υψηλότερο από το ΑΕΠ ολόκληρων χωρών- οδηγεί στη δημιουργία μιας ιεραρχικής δομής στην παγκόσμια οικονομία, με ορισμένες χώρες να βρίσκονται στον πυρήνα, και άλλες στην περιφέρεια, με τις δεύτερες να είναι εξαρτημένες από τις πρώτες. Αυτό οδηγεί με τη σειρά του στον δεύτερο νόμο της άνισης ανάπτυξης, καθώς οι πλούσιες χώρες γίνονται διαρκώς πλουσιότερες και οι πιο φτωχές δεν μπορούν να καλύψουν το χάσμα και λόγω μη πρόσβασης σε υποδομές, τη μη δυνατότητα αξιοποίησης νέων τεχνολογιών κ.λπ. Σε αυτό το πλαίσιο, οι μαρξιστές θεωρούν, ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις εμποδίζουν τις φτωχές χώρες να πετύχουν γνήσια αυτόνομη ανάπτυξη, την ίδια ώρα που ιδιοποιούνται εγχώριο κεφάλαιο και πόρους, χωρίς να εισάγουν νέο, οδηγώντας με αυτό τον τρόπο σε διεύρυνση των ανισοτήτων, χρησιμοποιώντας τεχνολογίες έντασης κεφαλαίου που συντελούν

στην ανεργία, την ίδια ώρα που προσεταιρίζονται τις εγχώριες ελίτ και επιβάλλουν πολιτική και οικονομική πίεση, ενώ για αυτούς, είναι σαφές, ότι η χώρα προορισμού των ΑΞΕ είναι σε αδυναμία αρχικά, άρα δέχεται ότι επιβάλλει μονομερώς η πολυεθνική επιχείρηση (Cohn, 2009).

5.3 Παγκόσμια πολιτική οικονομία, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και ο ρόλος του Κράτους σήμερα

Αν και σταδιακά έχουν υπάρξει βασικές εξελίξεις προς μια πραγματικά παγκόσμια οικονομία, όπως οι πολιτικο-οικονομικές εξελίξεις -π.χ. η διάλυση της ΕΣΣΔ, και η επικράτηση του μοντέλου των δυτικών οικονομιών- ή οι εξελίξεις στην τεχνολογία, όπως στις τηλεπικοινωνίες και τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, τίθεται το ερώτημα, αν δικαιολογείται η έμφαση στην παγκοσμιοποίηση και οι αιτιάσεις ότι η παγκόσμια οικονομία είναι παγκοσμιοποιημένη. Ως προς αυτό, όλο και μεγαλύτερο μέρος της παγκόσμιας παραγωγής παράγεται από πολυεθνικές επιχειρήσεις, οι οποίες κερδίζουν όλο και μεγαλύτερο μερίδιο των εσόδων τους από πωλήσεις στο εξωτερικό, ενώ και όλο και μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής τους παράγεται στο εξωτερικό. Παράλληλα, επιμέρους φαινόμενα, όπως η εξάπλωση του ηλεκτρονικού εμπορίου συμβάλλουν σε αυτή τη διαδικασία «παγκοσμιοποίησης», αφού τα κράτη έχουν απωλέσει μέρος των διαθέσιμων μέσων που διέθεταν για να επηρεάζουν τη διαμόρφωση του διεθνούς εμπορίου. Από την άλλη πλευρά, πάντως, τα κράτη είναι σε θέση να επιβάλλουν ακόμα ελέγχους σε εισαγωγές, ασκούν συναλλαγματική πολιτική κ.λπ., άρα δεν είναι απόλυτα παγκοσμιοποιημένη η σημερινή διεθνής οικονομική κατάσταση. Επίσης, η αγορά εργασίας, ως συντελεστής παραγωγής, απέχει πολύ από το να είναι παγκοσμιοποιημένη, ενώ αντίθετα οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες είναι ανεμπόδιστες, και συνεπώς ως προς αυτές ισχύει όντως ότι έχουν επικρατήσει συνθήκες, με βάση τις οποίες ο κόσμος δεν έχει πλέον στεγανά σύνορα, σε σχέση με το παρελθόν (Nye, 2001).

Ως προς τη συζήτηση για την πιθανότητα παρακμής του κράτους μέσα στις σύγχρονες συνθήκες της παγκοσμιοποίησης, είναι καταρχάς σαφές, ότι υπάρχει ακόμα το θεσμικό κράτος που έχει διατηρήσει τις βασικές του λειτουργίες, παρότι ο ρόλος των διεθνών οργανισμών και διάφορων μη κυβερνητικών παραγόντων έχει επηρεάσει το ειδικό βάρος των κρατικών οντοτήτων, την ίδια στιγμή που η ύπαρξη απόλυτα ανεξάρτητων και αυτόνομων εθνικών οικονομιών και εθνικών οικονομικών πολιτικών δεν συμβαίνει πια, καθώς οι παγκόσμιες αλλαγές που έχουν σημειωθεί, διαβρώνουν την κυριαρχία του κράτους. Παρόλα αυτά, εμπειρικά, δεν επιβεβαιώνονται απόλυτες ή ακραίες θέσεις, περί παρακμής του κράτους, κι έτσι οι επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης ποικίλουν ανάλογα με το υπό εξέταση θέμα, όπως στην περίπτωση του τομέα των χρηματοοικονομικών που είναι πολύ πιο παγκοσμιοποιημένος σε σχέση με την αγορά των υπηρεσιών. Επίσης, αν και η παγκοσμιοποίηση έχει μειώσει τις πολιτικές επιλογές, δεν πρέπει να λησμονείται, ότι ο βαθμός της μείωσης αυτής εξαρτάται σαφώς από το ειδικό βάρος της υπό εξέταση χώρας και την οικονομική της ισχύ. Από την άλλη πλευρά, πάντως, ο ρόλος του κράτους έχει ενισχυθεί σε άλλους τομείς, όπως η προώθηση της ανταγωνιστικότητας μέσω από τον σχεδιασμό και την υλοποίηση των δημόσιων πολιτικών για την υποστήριξη της έρευνας και της καινοτομίας (Economides και Wilson, 2007).

Βιβλιογραφία

- Barba Navaretti, G., and Venables, A. (2004). *Multinational firms in the world economy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Barro, R. (2015) *Μακροοικονομική θεωρία*, Λευκωσία: Εκδόσεις Broken Hill Publishers.
- Barton, J., Goldstein, J., Josling, T., and Steiberg, R. (2006). The evolution of the trade regime: Politics, law, and the economies of the GATT and the WTO. New Jersey: Princeton University Press.
- Broz, L., and Frieden, J. (2001). “The political economy of international monetary relations”, *Annual Review of Political Science*, 4.
- Γεωργακόπουλος Θ. και Χρήστου Γ. (1992), *Μαθήματα θεωρίας της οικονομικής ενοποίησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη.
- Chandler, A., and Mazlich, B. (eds.) (2005). *Leviathans: Multinational corporations and the new global history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Γιαννακόπουλος Ν. (1994), *Μαθήματα καθαρής θεωρίας του διεθνούς εμπορίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη.
- Das, D. (2005). Asian economy and finance: A post-crisis perspective. New York: Springer
- De Grauwe P. (1994), *The Economics of Monetary Integration*. Oxford: Oxford University Press.
- De Grauwe P. (edit.) (2001), *The political economy of monetary union*. The international library of critical writings in economics series. Cheltenham: Edward Elgar.
- Dunning, J. H., and Lundan, S. M. (2008). *Multinational enterprises and the global economy*. Cheltenham: Edward Elgar
- Frankel J. and Rose A. (1996), ‘The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria’, *NBER Working Paper* No. 5700.
- Cohn, Th, (2002). Governing global trade: International institutions in conflict and convergence. Berlington: Ashgate.
- Cohn, Th. (2009). *Διεθνής Πολιτική Οικονομία*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Gereffi, G., Humphrey J., and Sturgeon T., (2005). “The Governance of Global Value Chains”, *Review of International Political Economy*, 12(1): 78-104.
- Gilpin, R. (2003). *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Gilpin, R. (2006). *Η πρόκληση του παγκόσμιου καπιταλισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα
- Gutiérrez, M. and J.E. Revilla (2010). “Building Countercyclical Fiscal Policies in Latin America: The International Experience”, The World Bank, Policy Research Working Paper 5211.

- Heywood, A. (2013). *Διεθνείς σχέσεις και πολιτική στην παγκόσμια εποχή*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Θεοδωρόπουλος Σ. (2001), *Εξελίξεις και προοπτικές της ευρωπαϊκής οικονομικής ολοκλήρωσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη.
- James, H., (1996), *International monetary cooperation since Bretton Woods*. Washington DC: International Monetary Fund Publications.
- Johnson, H. (2000). *Global financial institutions and markets*. Oxford: Blackwell.
- Jovanovic M. (2002), *International economic integration. Limits and prospects*. Abingdon: Routledge.
- Κορρές Γ., Κότιος Α. και Λιαργκόβας Π. (2010), *Οικονομική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*, Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλης.
- Krugman, P. και Obstfeld, M. (2011), *Διεθνής Οικονομική*, Αθήνα: Κριτική.
- Μαραβέγιας, Ν., και Κατσίκας, Δ. (2016). “Τα οικονομικά της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης”, σε Ν Μαραβέγιας (επιμ.). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, σελ. 149-190.
- Nye, J. (2001). “Globalisation’s democratic deficit: How to make international institutions more accountable”, *Foreign Affairs*, 80, 40.
- Πελαγίδης Θ. (2012). ‘Ευρωπαϊκή οικονομική και νομισματική ολοκλήρωση σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης’, στο Μαραβέγιας Ν. και Τσινισιζέλης Μ. (επιμ.), *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση. Οργάνωση και πολιτικές: 50 χρόνια*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 316-341.
- Πιτέλης, Χ., και Sugden, R. (2002). *Η φύση της πολυεθνικής επιχείρησης*. Αθήνα: Τυπωητω Γ. Δαρδανός
- Πουρναρκάκης Ε. (1996). *Διεθνής οικονομική. Μια εισαγωγική προσέγγιση*. Αθήνα: Πουρναράκης Ευθύμιος.
- Rieffel, L. (2003). *Restructuring sovereign debt: The case for ad hoc machinery*. Washington DC: Brookings Institution.
- Ρουμελιώτης, Π. (2006). *Παγκόσμια Οικονομική Διακυβέρνηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνης.
- Ruggie, J.G., (1982), “International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order”, *International Organization*, 36, 2.
- Τσακαλογιάννης, Π. (1999). *Ευρωπαϊκή οικονομική ολοκλήρωση*. Αθήνα: Εκδόσεις Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Τσούκαλης, Λ. (1998). *Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία. Στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

